

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sefer Ṿa-yiḳra

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 595 [1834 oder 1835]

וכ יתקוחב

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8888

בִּחְקֵי כו

תרגום אשכנזי רמו

סדר תהלות

(ג) ווען איהר נאך מיינען גע-
זעטצען וואַנדעלט, מיינע גע-
באַטע בעאַבאַכטעט, אונד זיאַ
האַלטעט, (ד) זאָ ווילל איד
אימער

(ג) אַם בַּחֲקֵי תִלְכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי
תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם: (ד) וְנִתְּתִי

גשמיכם

תרגום אונקלוס

ר ש י

(ג) אַם בְּהִימֵי תְּדַכּוּן וְיִת פִּקְדֵי תַּטְרוּן (ג) אַם בַּחֲקֵי תִלְכוּ. יכּוּל זֶה קִיּוּם הַמְלוּת
כִּשְׁהוּא אָמַר וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם הֲרֵי
קִיּוּם הַמְלוּת אָמַר הֲאֵם אֲנִי מְקִיִּים אִם
בַּחֲקֵי תִלְכוּ שְׁתִּהְיוּ עֲמַלִּים בְּתוֹרָה: וְאֵת
בְּעִידָנְהוּן
מְלוּזֵי תִשְׁמְרוּ. הוּו עֲמַלִּים בְּתוֹרָה ע"מ לְשֹׁמֵר וּלְקִיִּים כְּמוֹ שְׁנֹאמַר וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וְשִׁמְרַתֶּם
לְעֲשׂוֹתֶם

ב א ו ר

(ג) אַם בַּחֲקֵי תִלְכוּ, שְׁתִּלְכוּ בְּמַעֲגָלוֹתֵיכֶם כְּפִי הַחֲקִים שְׁחַקְתִּי לְכֶם, וְלֹא תִהְיוּ נֹלְחִים מֵהֶן, כְּדֶרֶךְ
חֲקֵי הַשָּׁמַיִם שְׁכַל כִּכְנ הוֹלֵךְ כְּפִי חֲקוֹ הַקְּבֹעֵ לּוֹ, וּמִלֵּת חוֹק בְּאֲרוֹנוֹ (פִּרְשָׁה ג' י"ז): וְאֵת
הַמְלוּת, כִּלְל הַמְלוּת שְׁאִינֶן חֲקִים, כְּמוֹ שְׁבִאֲרֵנוּ (שס): חֲשַׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אוּחָם, שֶׁנֶּעַל
הַחֲקִים וְהַמְלוּת, וְלִשׁוֹן שְׁמִירָה וְעֲשִׂיָּה פִּרְשָׁנוּם (פִּרְשָׁה י"ח ד'), וְרַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּת"כ לְפִי
שְׂרָאוֹ שְׁנֹאמַר שְׁמִירָה וְעֲשִׂיָּה, דְּרָשׁוּ תִלְכוּ עַל לְמוֹד הַתּוֹרָה, וּבֵן פִּי: רַשִׁי ז"ל, שְׁלִשׁוֹן
הַלִּיכָה נֹפֵל עַל הַמַּחֲשָׁבוֹת, כְּמוֹ וְיִתְהַלֵּךְ חֲנוּךְ (בְּרַאשִׁית ה' כ"ד): (ד) וְנִתְּתִי גְשָׁמִיכֶם
בְּעַתָּה, אָמַר אֲנִי שֶׁהַסֵּדֶר שֶׁנִּהְיָ בְּכַתּוּב בְּבִרְכוֹת וּבְקִלְלוֹת וּבְכּוֹן מֵאֵד, וְעַל כֵּן הַחֵל בְּבִרְכַת
וְנִתְּתִי גְשָׁמִיכֶם בְּעַתָּה וְגו' וְלֹא בְּעֵינֵי אֲחֵר וְכַמ"ט, אֲבָל רַמְבַּ"ן ז"ל הֵאָרִיךְ בַּזֶּה, וְתוֹבֵן דְּבָרָיו שֶׁהַקְּדִים
דְּבַר הַגְּשָׁמִים, שֶׁאִם בָּאִים בְּעַתָּה יִהְיֶה הָאִוִּיר זָךְ וְטוֹב, וְהַמְעִינֹת וְהַנְּהַרּוֹת טוֹבִים, וְעִ"כ יוֹסִיפוּ
הַגּוֹפִים בְּרִיאֹת וְחַיִּים, אֲדָם וְנִהְמָה יִסְדּוּ, וְהַמִּירוֹת יִרְבוּ וְיִתְבַּרְכוּ בָּהֶן, וְעַל זֶה אָמַר וְנִתְּנָה
הָאֶרֶץ יְבוּלָה, מִלֵּת הָאֶרֶץ בְּכַתּוּב זֶה עַל כְּדוֹר הַתַּחֲתוֹן כְּלוּ, כְּמוֹ בְּרַאשִׁית בְּרַא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם
וְאֵת הָאֶרֶץ (בְּרַאשִׁית א' א'), הִלְלוּ אֵת ה' מִן הָאֶרֶץ וְגו' (תְּהִלִּים קמ"ח ו'), וְכֵל הַתּוֹלְדוֹת
שֶׁנִּתְּקַנְוִים יְבוּל הָאֶרֶץ הֵיא, לְמַחִים וּבְעֵלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה כִּלֵּם, וְעַל כֵּן הֵיא הַגְּדוּלָה שֶׁבְּבִרְכוֹת,
וְאֵי תִמָּה לְדַבְּרוֹ ז"ל, א"כ הַכֵּל כִּלְל וְנִתְּנָה הָאֶרֶץ יְבוּלָה, וְמָה טַעַם לְפַרְט וְעַן הַשְּׂדֵה יִתֵּן
פְּרִי? וְעוֹד שֶׁבְּרִיאֹת הָאֲדָם וְחַיִּים נֹאמַר לְמַטָּה בְּעֵינֵי וּפְנֵי אֱלִיכֶם וְהַפְּרִיחֵי אֲתֶכֶם וְגו'?
וְעַל דֶּרֶךְ כִּלְל אֵין פְּרוּזוֹ כְּפִי פִּשְׁעַ הַמְּקַרָא. וְהַאֲמַת הַבְּרוּר שְׁכַל מִינֵי בְּרִכוֹת וּקְלָלוֹת שֶׁהֵן תַּחַת
הַשָּׁמַיִם, וְשַׁעַל יִדְהֵן מִשְׁלַם הַקְּב"ה שֶׁנֶּר טוֹב לְבַנֵּי אֲדָם הַלְּדִיקִים כִּלְל הָאֶרֶץ, וְנִפְרַע עַל יִדְהֵן
מִעוּזָבוֹ, מִתְּחַלְקִים לְאַרְבַּעַה רֵאשֵׁי סְדָרִים הַמְּפֹרָשִׁים בְּנִבְחָת יִחְזַקְאֵל, שֶׁהֵן רַעַב, חֵיה רַעַב,
חַרָב, וְדַבָּר, וְהַפְּוִיבֵיהֶן הֵן הַבְּרִכוֹת שׁוֹבַע, בְּטַחֲוֹן, שְׁלוֹם, וְחַיִּים, שְׁנֹאמַר אֶרֶץ כִּי תַחֲטֹא לִי וְגו'
וְשִׁבְרֵי

ה מ ע ר

כו (ג) אַם בַּחֲקֵי, דַע שֶׁאִם גַּם אֲנַחְנוּ מִתְּחִילִין הַסֵּדֶר בְּפִסּוֹק הַזֶּה, הִנֵּה עֵיקַר רֵאשִׁית
הַפִּרְשָׁה מִפִּסּוֹק א' בִּי שֶׁסִּמְחִיל עֵינֵי חֲדָשׁ, וְלִמְסָם לְחַכּוֹ הַמְּפֹרָשִׁים לְהַמְשִׁיךְ שְׁנֵי
פִּסּוֹקִים הָאֵלֶּה לְמַעַלָּה אֵל מְלוּת שְׁמַטָּה וְיִוְבֵל, עֵינֵן בְּדַבְּרֵיהֶם שֶׁס. וְהַזְהִיר עַל ע"א וְשִׁמִּירַת
שְׁנַת וּמִוֹרָא הַמְּקַדָּשׁ, וְעַל שְׁלֹשׁ אֵלֶּה אָמַר אִם בַּחֲקֵי תִלְכוּ, יַעֲן הֵם הַמָּה עֲמוּדֵי דַת הַיִּשְׂרָאֵלִית.
(ד) וְנִתְּתִי, הֵרַב הַמְּבַאֵר ז"ל הֵאָרִיךְ מֵאֵד לְבִאֵר סֵדֶר וְעַרְךְ הַבְּרִכוֹת וְהַקְּלָלוֹת, וְאִם גַּם תֵּן
הוֹבֵךְ בְּלִשׁוֹנוֹ וְשִׁבְחֹתָיו עִסִּים יַעֲיֹפוּן, כִּלְל זֹאת לֹא נִמְלַט מִן הַלְּחָץ, בִּי יִרְכָה לְהַלְדִיק עֲרוּב
הַעֲנִינִים כֹּאשֶׁר יִבִּין כֵּל מִשְׁכִּיל בְּדַבְּרוֹ. וְלִדְעָתִי הַעֲנִין כֵּן הוּא, הִנֵּה כִּבֵּר אֲמַרְנוּ בְּתַחֲלַת סֵדֶר
אָמַר, שֶׁהַכְּמוּב יִזְכִּיר שְׁלֹשׁ קְדוּשׁוֹת, קְדוּשַׁת הַבְּהֵנִים, קְדוּשַׁת הָעֵם, וְקְדוּשַׁת הָאֶרֶץ (עֵינֵן שֶׁס
בְּמַעֲמַר) וּבְנִגְדָם יִזְכִּיר בְּדַבְּרֵי הַבְּרִית בְּרַכַת הָאֶרֶץ, בְּרַכַת הָעֵם, וּבְרַכַת הַבְּהֵנִים אִם יִשְׁמַעוּ,
וְקָלְלַת שְׁלֹשָׁתָם אִם יִמְאֲנוּ וְיִשְׁחִיתוּ דְרָכָם (כֹּאשֶׁר אֲנַחֵר כֵּל זֶה בְּמִקְוָמוֹ). וְהִנֵּה בְּבִרְכוֹת, יַעֲן
שְׁקַטָּה נִפְשׁוּ וְרוּחוֹ רַפְתָּה, לָכֵן שְׁמַר סֵדֶר הַגְּיוּנִי, פִּתַח בְּמָה דְסִיִּים, בְּבִרְכַת הָאֶרֶץ בְּנִגְדָּה קְדוּשַׁתָּה
שְׁהִיא

חרגום אשכנוי

איממער דען רעגען צור רעפֿט
טען צייט געבען, דער באַדען
זאלל זיין געווענֿם, אונד דער
בוים אויף דעם פֿעלדע זינע

פֿרוכט

ר ש י

ב ח ק ת י כו

גְּשֵׁמֵיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַנָּה הָאָרֶץ
יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיֹו:

והשיב

חרגום אונקלוס

בְּעֵדְנָהוֹן וְחִתָּן אֶרְעָא עֲלֵלְתָהּ וְאִילָן חֲקֵלָא

יחן

לעשותם (דברים ה'): (ד) בעתם. בשעה
שאין דרך בני אדם לנאת כגון בלילי
שבתות: ועץ השדה. הן אילני סרק ועתידין

ב א ו ר

ואברתי לה מטה לחם והשלחתי בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה וגו' (יחזקאל י"ד י"ג),
לו היה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה וגו' (שם שם ט"ו), או
חרב אניא על הארץ ההיא וגו' והכרתי ממנה אדם ובהמה וגו' (שם שם י"ז), או דבר אשלת אל
הארץ ההיא ושפנחי קמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה (שם שם י"ט), הרי מפורשין
ארבעה סדרי המשפטים, שלעומתן ד' סדרי זכרות, וארבעה ראשי המשפטים הללו כוללים
כל המשפטים הרעים והלכות הרעות המגיעים בחבל ארצה, וכמו שיתבאר בע"ה (פסוק ט"ז),
וכן ראשי הזכרות שלעומתן, כוללים כל השכר הטוב והעונג שמגיעים לאדם בע"ה, וכמו שיתבאר
(שם שם), וכך הם סדורים בפרשה זו, ארבעה סדרי זכרות בראשונה, ואח"כ ארבעה סדרי
המשפטים הרעים כמו שנתאר לפנינו. ודע כי נוסף על ד' סדרי זכרות וקללות הללו הנוהגים
בישראל ובאומות כלם, יש סדר תמישי של זכרות שאינו נוהג אלא בישראל, שהוא השראת השכינה
בהן, ומקדשו אשר בחובם, והנבואה ור"הק וכיוצא ענינים נשגבים נעלים לאין חקר ממיני
הזכרות האחרים, ולעומתם סדר קללה הפך ממנה, שהוא סלוק שכינה וחרבן המקדש וכיוצא,
וכן הם זכורים בענין באחרונה. ועוד תדע שגם הזכרות שד' סדרים ראשונים בזהן חלים על
ישראל מתחלפים בזכות טובה מאותן הזכרות בעלמם כשחלים על שאר העמים, שעל ישראל באים
בהפלגה גדולה בארץ פלא, כמו שמצטייף בפרשה זו, וכן הוא בקללה, לולי רחמי השם והבטחתו
הטובה שלא יכלנו ולא ישחיתנו לעולם: ונתחיי גשמיכם בעתם, זהו הסדר הראשון לעמת משפט
רעב, והצטייף בזכרה על השובע, שבכללו הון ועושר וכל מיני הללחה בבית ובשדה, ועיקר הכל
הגשמים, שאם יעבור השמים אין מחיה לאדם ואין מזון לבהמה, ויכרתו שיהיו, וימכרו כל
אשר להם להחיות את נפשם ויהי עוני וריש כמו שיתבאר בקללות, ומלבד שהצטייף על הגשמים,
הוסיף שירדו בעתם יורה ומלקיש, שאם יורדים שלא בזמנ' סימן קללה הם, ורבותינו ז"ל
הוסיפו שאפילו בעתם כשיבואו ירדו בשעה שגני אדם יגיס שלא ינטערו, ומשמימים בנקר
ונעשה הכל גריד: ונתנה הארץ יבולה, שרשו יבל, כמו מן ידע יודיעו ומן ילך יוליכו,
כן יאמר מן יבל יובילו שי למורח (תהלים ע"ו י"ב), וכן דעת רד"ק ז"ל בס' השרשים, אבל ראב"ע
ז"ל אמר יבולה, מן כי בול הרים ישאו לו, ולא נדע אם היו"ד שרש או אינו שרש כמלת יקום,
ובס' ס' בראשית הוכחנו כי בול ויבול שתי ענינים, אבל בול ומבול שני שמות מענין אחד, ונושל
שם יובל על תבואת השדה, שתוביל כל מיני למחים הגבעולים עם הזרע שבתוכן, וזהו זכרה
הארץ שתתן בחה, שאם האדמה חלושה, כגון שזרעה שנה אחר שנה, תחלש ולא יועילו גם
הגשמים, כדרך שש שנים תזרע ארבע, שלא תצטרך לזרע כל שש השנים: ועץ השדה יתן
פריו, העץ העומד בשדה משנה לשנה, יתן פריו, כמו שנתארנו (פרשה כ"ה י"ט), שלשון יבול
על

ה מ ע מ ר

(שהיא שמה ויובל) ונכלל גם במאמר ואת שנתותי תשמורו, ואחרי כן זכרה העם ולבסוף זכרה
הבהנים כאשר אבאר; אכן בקללות לנו יסתער בקרבנו ועל שפתיו בלש זכרה, לא היה עוד
שליט זכות לשמוע ערך ההגיון (כי זאת יתנגד לההרגשה העלומה כוודע) והוליא הרעיונות
והליוורים כפי אשר עלו על לבנו לפי משפט ההתפעלויות, ובסדר אשר השתלשלו בדמיונו, כי
מאמרם ז"ל זכרה מורה כלשון בני אדם הוא כלל גדול גם במליכי הקדש ושיריו.

ו:חתי

ב ה ק ת י כ ו

(ה) וְהֵשִׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת־בְּצִיר
וּבְצִיר יֵשִׁיג אֶת־זֶרַע וְאָכְלֵתֶם
לְחֶמְכֶם לְשִׁבְעַ וַיִּשְׁבַּתֶם לְבִטּוּחַ
בְּאֶרְצְכֶם: * (ו) וְנָתַתִּי שְׁלוֹמִי עִי

תרגום אשכנזי רמז

פְּרוּכֵם הֵעֲרַגְעֵכֶן . (ה) אִיעֵ-
רַע דְרַעֲשָׁצִיט זָאָלֵל כִּיזָאן דִּיא
וויינלעזע, אונד דיא וויינלעזע,
כִּיזָאן דִּיא אויסזאט רייכען;
איהר ווערדעט לעבענסמיט-
טעל צור געניגע צו עססען
האכען, אונד זיכער אין אִיעֵ-
רַעס לאַנדע וויאָהנען . (ו) אִיךְ

בארץ

ווער-

ר ש י

לעשות פירות: (ה) והשיג לכם דיש את
בציר . שיהא הדיש מרובה ואתה עסוקים
בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת
הזרע : ואכלתם לשבע . אוכל קמעה והוא
מתבדק במעיו: (ו) ונתתי שלום . שמה
תאמרו

תרגום אונקלוס

יתן אביה: (ה) ויערע לבון דישא לקטפא
וקטפא יערע לאפוקי בר זרעא ותיקראון
לחמכון למשבע ותיחבון לרוחצן בארעכון:
ואתן

ב א ו ר

על זרעוני הארץ, ולשן פרי על העלים, וכן והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו (ויחקאל ל"ד
כ"ו), ונתן עץ הזדה את פרוי והארץ תתן יבולה וגו' (שם שם כ"ז), ומכל מקו' יבול כולל
גם פרי העץ, כי העץ יוביל פרוי, כמו ואין יבול בגשמים (זכריה י"ז), וכן פרוי כולל גם זרע
הארץ: (ה) והשיג לכם דיש את בציר, דישת התבואה הנקלרת בסיון, תשיג זמן בצירת
הכרם שהוא בסוף הקיץ, אבל כך תרבה הארץ תבואתה, שתהיו עסוקין בדישתה עד זמן
שתכלרו כרמיכם, ושיעור הכתוב והשיג דיש את בציר לכם, כלומר לכם עמי השומרים תורת
ישג דיש שלכם את בלירכם, וזהו הכוונה שבעת למיחת התבואות, לא יקרו לה שדפון וירקון
וצר, ולא תאכלנה התולעת וכיוצא במכות האכלות את המזים, אבל ימלאו כמה שערים,
ויאחר ראב"ע ז"ל התבאר באספק את מעריך מן הזדה ומן הכרם, ויפה דבר: ובציר, נגד
ועץ הזדה יתן פרוי, שיהיו פרוי האילן כל כך מרובות, שהנזיר שהוא בסוף הקיץ ישג ויגיע עד
זמן הזרע שהוא בזורף: ואכלתם לשבע, פעמים שהתבואות רבות, גם אספוס אל
הכית בלי מקרה רע, ובשיאכלים יאכלום בעצמון ולא יהנו, ויבקשו דברים רבים אחרים
שאין ידם משגת אותם ויטעורו, על כן הכתיב שיאכלו לחמם לשבע, שתשבע נפסם
בשמחה וברוב כל ולא תקפא עוד דבר, וכמו שפרשנו (פרשה כ"ה י"ט), וכן זקן ושבע
(בראשית ל"ה ל'), שהשיג הכל, ולא אהרה נפשו הלואי זכיתי להשיג דבר זה בזיי, ולהפך
נאמר אשר הרחיב כשאל נפשו והוא נמות ולא ישבע, וזה פי' האגדה (ברכות דף ב'
ע"ג) איך לא אשא פנים לישראל, אני כתבתי בתורתך ואכלת ושבעת וברכת, והן מדקדקין
על עצמם עד כזית וכבינה, כלומר שפסם שבעה באכילה מועטת, שהיא מדת הכלדיקים:
וישבתם לבטח בארצכם, שלא תלטרכו לעקור דירתכם, ללכת אל ארץ אחרת מפני
הרעב, כמו אלימלך בימי השופטים, או מפני מחסור כל דבר, כי בברכת הארץ גם הון
גם עושר תשיגו, בהיות המרעה רב לבהמה, ויביאו אליכם שלל הגוים לקנות תבואות ובהמות
צארכם, ואתם תשבו בה לבטח, וזוה השלים סדר הברכה שהיא לעמת קללת הרעב:
(ו) ונתתי שלום בארץ, וזהו שני סדרי הברכות האגיות שהן לעמת חיה רעה וחרב, שאין
הכתוב מדבר על שלום ישגי הארץ זה עס זה, שהרי החל אס במקותי תלכו וגו', ואס אין שלום
ביניהם

ה מ ע מ ד

(ו) ונתתי שלום, עתה ידבר מברכת השם כנגד קדושתו, אשר ונתתי שלום בארץ ושכנתם
וגו' וביאר על אזהרו אופן יהי' זה, והשנתי חיה רעה וחרב לא תעבור וגו' .

חרגום אשכנזי

ווערדע נעמליך אייערעם לאַג
דע פֿריעדען געבען, זאָ דאַם
איהר ליגעט, אונד ניעמאַנד
איך שטערע; דאַז רייסענדע
געווילד ווילל איך אויס אייע-
רעם לאַנדע אויסראַטטען,
אונד קיין קריגסשוועררט דורך
אייער לאַנד ציעהען לאַססען. (ז) אייערן פֿיינדען ווערדעט איהר פֿיעלמעהר נאַכזעטצען,
אונד

ב ח ק ת י כו

בְּאֶרֶץ וְשִׁכְבַּתְּחֶם וְאִין מַחְרִיד
וְהַשְׁבַּתִּי חִיָּה רָעָה מִן־הָאֶרֶץ
וְחָרַב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם:
(ז) וְרַדְפְּתֶם אֶת־אֵיבֵיכֶם וְנִפְלוּ

לפניכם
וירדפו את איביכם ונפלו

חרגום אונקלוס

(ו) וְאִתָּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְחִשְׁרוּן וְלִית דְּמַנִּיד
וְאִבְמִיל חִיָּתָא בִּישְׁתָּא מִן אַרְעָא וְדִקְמִלִין
בְּחָרְבָא לֹא יַעֲיֹדוּן בְּאַרְעֵכוֹן: (ז) וְחִרְדְּפוּן
יְחַ בְּעָלֵי דְבִיכוֹן וְיִפְלוּן קְדָמֵיכוֹן לְחָרְבָא:

וירדפו

ר ש י

חאמרו הרי מאכל והרי משה אס אין
שלוס אין כלום ת"ל אחר כל זאת ונתתי
שלוס בארץ מכאן שהשלוס שקול כנגד הכל
וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל:
וחרב לא תעבור בארצכם. אין לריך לומר
אלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור

דקך

ב א ו ר

בזויהם, ואיש את אחיו ישאו, אינן הולכים בחקות השם, אלא מדבר על השלוס עם החיות
הרעות וזחלי עפר ועם העמים הלוזרים אותם, שכל אלו מזוהים וגורמים מהומת לב,
ועליהן אמר ונתתי שלום בארץ, ובדרך ופית הארץ השלמה לך (איוב ה' כ"ג), כי החיות
מעוותיהם בארץ, גם מקמתן שאינן טורפי טרף הם מכלים החנואות וכיוצא, כמו שועלים
המחנלים כרמים ודומיהן, ואין לריך לומר חיות רעות וזחלי עפר: ושכבתם ואין מחריר,
כל כך תהיו בטוחים מחיה רעה, ומכל שקץ ורמז הסוגע באלם, שתשכנו בכל המקומות בשדות
וציערים, ואין מחריר לומר מדוע אתה עושה כן, פן יפגעו בך חית הסדה, או שלא יהיה מהן
טחריד אתכם, וכן מקרא מלא וברתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ, וישנו
במדבר לבטח וישנו ציערים (יחזקאל ל"ד כ"ה), הנטיחם שבמדבר מעון אריות ישנו לבטח,
וציערים ששם מרעה החיות ישנו וישנו ואין מחריר, וכן נאן אמר על זה ושכבתם ואין מחריר,
וכן תשכנו ולא תפחדו מחרב כר שיפול בארצכם, כי הכל שלום ואין מחריר: והשבתי חיה
רעה מן הארץ, עתה יפרש ראשית הכתוב, שיהיה שלום מן החיה ומן המרב, ולכן תשכנו
לבטח מפחד שתיהן, ולא אמר ופיה רעה לא תבוא בארצכם, אלא והשבתי חיה רעה מן הארץ,
וענינו אעפ"י שיהיו בארץ, אשנית חמתם וטרפם, שכל השנתה לזון הפסק ונטול, כשהוא
בקל ענינו על בטול צרכון לפי שעה, כמו תשבתו שבתכם (פרשה כ"ג י"ב), שאם רופה יש נידו
לעשות מלאכה, ובבנין הכבד הוא בטול ממש, שאעפ"י שהדבר מזוי מבטלו מכל וכל, כמו
חמץ בפסח שאמר עליו תשבתו שאר מצותיכם (שמות י"ב ט"ו), אין לורך שיבערו מן העולם,
אבל מבטל בלבו ומפקירו שאינו עוד שלו, וכן והשבתי חיה רעה מן הארץ, שתהיה בארץ,
אבל לא תהיה חיה רעה, וכן כתוב לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי. (ישעיה י"א ט'),
זוהי דעת ר' שמעון בברייתא דת"כ, שנו שם ר' יהודה אומר מעבירם מן העולם, ר' שמעון
אומר משביתן שלא יזוקו, אמר ר' שמעון אימתי הוא שבתו של מקו' בזמן שאין מזיקים, או בזמן
שיש מזיקים ואינן מזיקים, אמור בזמן שיש מזיקים ואינן מזיקים, ומביא ראיות על זה מן
הכתובים, ועם זה השלים הברכות שהן לעמת קללת חיה רעה: וחרב לא תעבר בארצכם,
זוהי הברכה השלישית, שאע"פ שייתקנאו בכם העמים, ויהיו לכם לאויבים, לא תעבור חרב
בארצכם, ומלת תעבור כמו ויעבור אברהם בארץ (בראשית י"ב ו'), שהלך במדינה ממקום
למקום, וננהג שבעולם כשאוויבים באים, עוברים במדינה, עד המקום שיפגעו בו יושבי
הארץ וגם ילזמו אתם, ובארצכם לא תעבור חרב, כי כאשר יאספו עליכם לא ילחימו לבוא
בגבולכם, אלא טרם יבכסו בגבולכם יפלו לפניכם, כמואר בסמוך: (ז) וירדפחם את איביכם,
כשתשמעו

ב ח ק ת י כו

לפניכם להרב: (ח) וירדפו מכם
חמשה מאה ומאה מכם רבבה
ירדפו ונפלו איביכם לפניכם
להרב: (ט) ופניתי אליכם

והפריתי

חרגום אשכנזי רמח

אונד זיא זאללען פֿאַר אייערעם
שווערדטע הינפֿאַללען. (ח) פֿיניף
פֿאַן אייך זאללען איהרער הונג
דערט, אונד הונדערט פֿאַן אייך
צעהנטווענד אין דיא פֿלוכט
טרייבן זאָ זאללען אייערע פֿיינע
דע פֿאַר אייערעם שווערדטע
הינפֿאַללען. (ט) אייך ווערדע
מיך צו אייך ווענדען אייך

ר ש י

חרגום אונקלוס

דרך ארלכס ממדינה למדינה: (ז) לפניכם
לחרב. איש בחרב רעהו: (ח) וירדפו מכם.
מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם:
חמשה מאה ומאה רבבה. וכי כך הוא
החשבון והלא לא היה לריד לומר אלא מאה
מכם שני אלפים ירדפו אלא אינו דומה
מועטין העושין את החורה למרובין העושין את החורה:
אלא כדרך הארץ: (ט) ופניתי אליכם. חסנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל למה הדבר דומה
למלך

(ח) וירדפון מנכון חמשה מאה ומאה
מנכון לרבוחא יערקון ויפלו בעלי רבביכון
קדמיכון להרבא: (ט) ואתפני במימרי
לאיטבא

ב א ו ר

כשתשמעו שאחסים עליכם, לא תגורו מהם, לבוא מפניהם במזור, או להניחם על איזו
זמן ללכת, עד תאספו חיילותיכם לבוא עליהם, אלא תהיו בטוחים להכליתם ולהחגבר עליהם,
ולכן מיד תרדפו את אויביכם, ולא יקומו בפניכם, אלא ונפלו לפניכם לחרב ביום מלחמה,
אבל רש"י ז"ל שפי' וחרב לא תעבור בארלכס, אב"ל שלא יבואו למלחמה, אלא אפילו לעבור
דרך ארלכס ממדינה למדינה, הולך לפרש ונפלו לפניכם לחרב, איש בחרב רעהו, וכן הוא
במ"ב: (ח) וירדפו, לפי שאמר ורדפתם את אויביכם, טרם יעברו בארלכס, שמה תאמרו לריד
זמן לאסוף חיל להלחם עמהם, ובין כך יעברו בארץ וישחיתו כאשר ימלאו, לכן הוסיף שלא תלטרכו
לאסוף חיל, כי אם יבואו מאה, ירדפום חמשה; ואם יהיו רבבה, ומחנה גדולה כוז לרינה זמן
להתקרב ולעבור במדינה, כי לרינה למחיה, מה נקל שיחאספו מכם מאה אנשים, והם ירדפו
מחנה כלה: ונפלו, לא שיפול חתת אלהים עליהם וינאסו, ואם היו עומדים למלחמה, אי
אפשר שיגברו חמשה על מאה, וכל שכן מאה על רבבה, אלא אחת בשתלחמו עמהם יפלו לפניכם
לחרב, ועם זה השלי' הנרכות שהן לעמת החרב והדס: (ט) ופניתי אליכם, כמו אל תפן אל
מונחתם (במדבר ע"ז ט"ו), כי שלשה סדרי ברכות שזכר למעלה הן בדברים שחולה להם, כמו
ברכת הארץ והעושר, השנתת חיה רעה, ומניעת החרב והדס, אבל הסדר הרביעי הזה
שהוא הבריות והחיים ורבות אדם ובהמה, שהן לעמת קללת הדבר הדבק בגוף, המחליא
והממית וממעית אדם ובהמה, אמר ופניתי אליכם, כלומר כמו שאנרך כל אשר מחולה לכם,
ואמנע מכם כל המיזר לכם, עוד חסנה אליכם, ואתן לכם חיים לח ועלמה שתפרו ותרנו מאד
מאד

ה מ ע ר

(ח) וירדפו מכם, ח"ל אמרו אינו דומה מועטין העושין את החורה למרובין עיין רש"י, ועל
דרך הפשוט נקל הוא לאנשים רבים לערוך מלחמה נגד עם רב ממנו מאד, ממתי מספר אם
ילחמו עם אנשים נפי הערך הזה, כי לוחמים רבים בתחבולה יעשו מלחמה, יתחלקו לראשים
ויבואו אלה מפנים ואלה מאחור (בגודע זאת בחכמת מערכת הקרב), אולם אם יהיו אך
אנשים

פְּרוֹכֵטְבָאָר מַצְעוֹן, אִיִּד פֶּרְטֵמְהָרְעוֹן, אֹונְד מִיִּנְעוֹן
כּוֹנְד מִיט אִיִּד הָאֶלְטֵעוֹן. וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֶתְכֶם *
וְהִקִּימְתִי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם: *
אִיהַר

ואכלתם

איהר

תרגום אונקלוס

ר ש י

למלך שזכר כועלים וכו' בדאיתא בת"כ: והפריתי אתכם. זכריה ורביה: והרביתי אתכם. נקומה זקומה. והקימותי את בריתי אתכם. ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרכתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנאמר וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו' (ירמיה ל"א):
ואכלתם

ב א ו ר

מאד: והפריתי אתכם, שרשו פרה, ונופל על דבר המוליד בכחו דבר אחר, כמו שרש פרה ראש ולענה (דברים כ"ט י"ז), שרש המוליד ראש ולענה, וכן האדם המוליד בנים נקרא מפרה או פורה, והשם פרי שנופל על הדבר שהוליד, כמו ועץ השדה יתן פרו (פסוק ד'), וכן הנגים פרי האדם, כמו פרי בערך (דברים ז' י"ג), והנטייתו כח בתולדתם להפרות בנים, שלא יהיו בהם עקר ועקרה, ולא חלשים ואומללים, אבל יהיו צריאים וחזקים להוליד: והרביתי אתכם, אם האדם יוליד רק בן אחד או בת אחת הרי הוא פורה, ועוד גם אם יוליד מאה, אפשר שימותו הנולדים בנעוריהם, לכן הוסיף והרביתי אתכם, שיולידו הרבה, וילדיהן יגדלון ויהיו לאנשים, ויהיו עם רב מאד, וכן תמצא בכל מקום נזכר תחלה הפרייה ואחריו הרבייה, כמו פרוורבו ומלאו את הארץ (בראשית א' כ"ח), ואתם פרו ורבו ודומיהן, לצד בשתי מקומות שהולך להקדים רבייה לפרייה, ובס' בראשית בארנו: והקימותי את בריתי אתכם, עכשיו שמדבר על ברית האדם עלמו, סמך אליו והקימותי את בריתי אתכם, שאקי' בריתי אשר כרתי עמכם, שהוא ברית ההנעשות הגדולות, ובהיותכם שומרי תורת, אקימנה לעולם, ומלאו והקימותי את בריתי אתך וזאת אל התיבה וגו' (שם ו' י"ח), ולא מלינו שברת עדין עם נח ברית שיאמר עליו והקימותי את בריתי אתך, ופרשנוהו בס' לס' בראשית, שהברית הזאת היא ברית שברת השם בימי בראשית עם המיין שברא שיתקיימו, ונמו שנארנו (פרשה ב' י"ג), ולפי שעל ידי המבול מחה את כל היקים, אמר לנח שיקים הברית הזאת עמו, שינצל בחיבה עם משפחתו ועם שנים שנים ושנעה שנה מכל המיין, ועל ידי כן יהיה לעולם שארית, וכן באן נאמר על ברית עולם של יום השבת, שהוא הברית שישרה שכינה בתחתונים, ויתקדשו ויתברכו בקדושתו ובנפלאותיו, ואמר שיקים בריתו זאת עם ישראל, ונמו שיפרש בסמוך, ודומה ל' מאת בני ישראל ברית עולם (פרשה כ"ד ט') ושם בארנוהו, ורבותינו בת"כ אמרו אפנה מכל עשקי לשלם שברכם, כמו שפירש"י ז"ל, וזה כולל הברית הנופלת שאמרנו, שעליו אמר דוד רבות עשית אתה ה' אלהי, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, אין ערוך אליך אנידה ודברה עלמו מספר (תהלים מ' ו'), כלומר עשית רבות בשמים ובארץ, כמו מה רבו מעשיך ה' וגו' (שם ק"ד כ"ד), והן החקים שיסד במעשה שמים וארץ אם לחסד אם לשנע שנהן נוהג כל עמי הארצות, אבל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, שברית הקדושות והנפלאות הן לישראל לבד, והנן: בריתי, רה"ק ז"ל בס' השרש' אמר שרשו ברית, אבל ראב"ע ז"ל אמר שהוא על מסקל שבית, ובנותיו בשבית (במדבר כ"א ל'), ויהיה שרשו ברה מנחי למ"ד ה"א, כמו ברו לכם איש (שמואל א' ט"ז ח')

ה מ ע ר

אנשים אחדים, מו לפניו זמי לאזור? (ט) אח בריתי, עיין בבאור, והנכון כמו שכתב הרד"ק בשרשים שרש ברית (ועמו הסכים גם החכם געזעניוס בספר המלים שלו) וז"ל: ויש אומרים כי התי"ו מומרת בה"א, והוא מן וברא אתהן בתרבותם (יתקאל כ"ג מ"ז) ואע"פי שכתוב באל"ף ועמנו ברית עב"ל, ונקרא בן לפי שהיה לרכס לקים כל דבר נחתו בעלי חיים לגורים, כנודע כל זאת מברית בין הבתרים. ולדעת ידידי ר' יוסף ווייסע נ"י שרש המלה ב-ת-ר בחילוף נכח וכש

ב ח ק ת י כו

(י) וְאָכַלְתֶּם יִשְׁן נוֹשֵׁן וְיִשְׁן מִפְּנֵי
חֲדָשׁ תּוֹצִיאוּ: (יא) וְגַתְּתִי מִשְׁכְּנִי

כתוככם

תרגום אשכנזי רמט

(י) איהר ווערדעט אלסדאן דען
איבערפלוס פאן פיעלען יאה.
רעןגעניסען, אונד דאן אלטע
אימער פאר דעם נייען וועג.
צוריימען האבען. (יא) איד
ווילל

ר ש י

(י) ואכלתם ישן נושן. הפרות יהיו
משמרות וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן
של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד:
וישן מפני חדש תוליאיו. שיהיו הגרנות
מלאות חדש והאולרות מלאות ישן ולריכים
אתם לפנות האולרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: (יא) ונתתי משכני. זה בית המקדש:
ולא

תרגום אונקלוס

(י) וְחִירְלוֹן עֲתִיקָא דְעֲתִיקָא וְעֲתִיקָא מִן
קִדְמָא חֲדָתָא תּוֹצִיאוּ: (יא) וְאִתָּן מִשְׁכְּנִי

ביניכון

אתם לפנות האולרות למקום אחר לתת החדש לתוכן:

ב א ו ר

ח"ו, וכן נכון, ומשם זה להברות זכריה שהן על המזון, ושם אחר בר, כמו בר ולחם (בראשית
מ"ה כ"ג), שהוא על התבואה, ועוד שרש ברר מן הכפולים, כמו ודעת שפתי ברור מללו
(איוב ל"ג ג'), ואומר אני שכלן קרובים בענין, והוראותיהן על דברים נקיים מפסולת, כל
אחד כפי ענינו, התבואה הנקייה ממון ותבן נקראת בר, כמו מה לתבן את הבר (ירמי' כ"ג
כ"ח), והמזון העולה על השלחן שהוא נקי ויפה נקרא ברירה ולהברות, והמאמרים הנקיים מכל
שנוש וטעות נקראים ברורים, והאנשים הנבצאים מכל העדה בלי מחלוקת שאין לערער עליהם
נאמר ברור לכם, וכן על התנאים המיוסדים בין שני לדדים, הטעורים מכל ערעור וטענה
נקראים ברית, כמו כל בריתי ברית, שכל אחד מחייב עצמו לחברו לעשות לו כך וכך, אם הוא
יעשה כך וכך, וקבעו התנאים הללו ברבון שניהם בלי חולק ומערער עליהן, והו ברית,
וברית הברית הוא סימן הקיום וההבטחה, והיה מדרכם לברות בקר ולחן לשנים, ובעלי הברית
עוברין בין בתריהם, וכן התנאי' שהתנה השם ב"ה עם מעשה בראשית, הם ברית וקיימים לעד
לעולם: (י) ואכלתם ישן נושן, שתהיינה התבואות מרובות מאד, שתשארנה ממאסף של שתי
שנים שלפניהן, והיו ישן נושן, ושתהיה טובת טעם, משתמרת וטובה להתיישן שלא חקונו בה
בהיותה בת שלש שנים: וישן משני חדש תוציאיו, גם בשנה השלישית לא תאכל בלה, אלא
יהיו הגרנות מלאות חדש, והאולרות מלאות ישן ולריכין אתם לפנות האולרות למקום אחר,
לתת החדש בתוכן, ובהיות התבואה יתירה ממה שצריך למאכל יושבי הארץ, תהיה למקנה
ולקנין ותתעשרו בה. ולפי שהמקרא הזה אינו ענין לכאן, כי מקומו למעלה כשדבר על השובע,
אחשוב כי לפי שאמר והפרייתי אתכם והרביתי אתכם, שמה יאמרו אם נהיה לכם רב מאד
לא תספיק נחלתנו להכיל אותנו לכלכלנו, חזר והבטיח שמלבד שתוליא הארץ זרע לעם רב
בוה, אלא שתוסיף תבואתה, עד שיאכלו ישן נושן, ועוד לפי שאמר והקמותי את בריתי אתכם,
שהן הנפלאות והברכות העליונות שהן למעלה מן הענע, חזר ורמז על ההבטחה ולויתתי את
ברכתי לכם ועשת את התבואה לשלש השנים (פרשה כ"ה כ"א), שהן שנת השמטה והיוכל
והתשיעית שלאחריה, ואמר שם עד בוא תבואתה תאכלו יאן, ועליו אומר כאן ואכלתם ישן
נושן, והוסיף וישן מפני חדש תוליאיו, שגם באסיפת תבואת התשיעית יהיה עוד באולרות
מתבואת השנית, ויטערו בהוליאיה לתת במקומן חדש של תשיעית: (יא) ונתתי משכני בתוככם,
שרש

ה מ ע ר

וכש, והוא על שם הבתרים. (י) ואכלתם ישן נושן, הנה חזר הכתוב עוד לברכת הארץ,
כמו שאמר הראש"ע התימה שתהיו רבים, ומרוב התבואה יאכל מי שיכלה ישן גם נושן יותר,
והוא הדבר שדבר הרב המבאר. (יא) ונתתי משכני, זו ברכת הנהנים נגד קדושתם (וכמו
שפירש

בְּתוֹכְכֶם וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי

חילל מיינע רעוידעניץ אונטער
איין אויפֿשלאַגען, אונד מיינ
זועען זאלל און איין קיינן מיס-

אחכס

פֿאַל-
ר ש י

תרגום אונקלוס

ולא תגעל נפשי. אין רוחי קלה נכס. כל געילה בייניכון וְלֹא יִרְחַק מִיַּמְרֵי יַחֲכוּן

ב א ו ר

שה שכן כל"הק אינו על היושב קרוב לחברו, שהרי נאמר ולקח הוא ושכנו הקרוב אליו (שמות י"ב י"ד), טוב שכן קרוב מאח רחוק (משלי כ"ז י'), שמענו שיש שכן שאינו קרוב, אבל נופל על מי שמתעסק עמו ורובה בדבריו ובמעשיו, אפילו הוא במדינה אחרת, ומתעסק עמו באגרות ובמ"מ ודברי ריעים, וזה ההבדל בין יושב בעיר או שוכן בעיר, יושב כמו והוא יושב בסדום (בראשית י"ד י"ג), שם יש אבל לא התעסק עם רשעי המקום, אבל והוא שוכן באלוני ממרא (שם שם י"ג), שהיה לו עסקים וריעות עמהם, כי היו בעלי ברית אנרס, וכן ונתתי משכני בתוככם, שאתעסק עמכם ואהיה קרוב לכם, כי השם שוכן בישראל, ולכונה זו כוה שיעשו לו מקדש, כניבול כאלו דר בנייהם, וביתו בעירם, שם ישחרו פניו בעבודה ובתפלה, והוא יענם באור הנואה ורוח אלהים, בדרך השכן עם שבוי, שכפי האמת אמר שלמה כי האמנם יש אלהים על הארץ, הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מלכים א' ח' כ"ו), על כן אמר ועשולי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כ"ה ח'), וכן כל מתבודד לתורה ולתפלה, כניבול השם מתעסק עמו יאר פניו אליו וילמדהו דעת ודרך תבונות, וימלטהו מכל רעה, וכן אמרו (אבות פ"ג משנה ב') שנים שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה שניהן, כי העולם התחתון נברא בשביל האדם לבדו, שבו נשמת חיים יודעת כבוד האל, ולמענו יש קשר בין השם ובין הארץ, כי בלכתו בארצות חיים, ישמח השם כניבול בעולמו, והעיקר הם ישראל עם קרובו, שעוסקים בדברי קדש ובמעשים קדושים, ועל ידיהן עיקר שכינה בתחתונים, כמו שאמרו ר"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, כלומר שש משכנו, והנן: ולא הגעל נפשי אחבב, לא תקוץ נפשי אתכם, ואל תיראו שאחרי רוב דורות תקוץ נכס, ואבחר באומה אחרת לתתה עליון עליכם, כי אני ה' לא שניתי, אם אתם תעשו את שלכם ללכת בחוקתי תהיה משכני בתוככם לעולם. ויאמר ראב"ע ז"ל אינוי כנן אדם שיגעל נפשו לשבת במקום אחד, ויפה פי', ולשון גיעול פי' רש"י ז"ל לשון פליעת דבר הבלוע בדבר, כלומר שלא תפליע נפשי אתכם, וגם זה קרוב לדברנו. ורמב"ן ז"ל מסכים לפרשו, אבל תמה איך יעלה בן על הדעת שהגעל נפשו שומרי תורה, ועל עוזבי תורה נאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים, וא"כ מה לורך להנעתה זו, ולא השיב הרב בדרך הפשט כלום, ואני תמה עליו לדעתו גם המקראות עלמן סותרים זה את זה, שהרי אמר וגעלה נפשי אתכם (פסוק ל')? והאמת שהגיעול על דרכים רבים, האחד כמו שאמרנו שיגעל נפשו לשכון תמיד עמהם, ועל זה הבטיח ולא תגעל נפשי אתכם, כי אני ה' לא שניתי, ויש גיעול בעבור פשעים ואז יסלק שכינתו מהם וישפטם ימים רבים עד ירלו עונם, וישב לשוש עליהם לטובה, ועל זה אמר וגעלה נפשי אתכם, ויש גיעול שלישי גיעול החלטי, או שיעבירם מן הארץ, או שיסר בריתו אתם לעולמי עד, ועל זה הבטיח בסוף התוכחה ואף גם זאת וגו' לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להסר בריתי אתם וגו', וכמו שאפרש שם, וזה ברור: נפשי, תרגם אונקלוס ז"ל מימרי, וכן תרגמו יב"ע, לסלק ממנו ית' לשונות של הגשמה, ומלינו ותקלר נפשו בעמל ישראל (שופטים י')

ח מ ע ר

שפירש רש"י זהו ב"המק) כי הם העומדים בחכרות ה' לשרתו ומלחמו ואכלו. ולא הגעל נפשי, דע כי מדרך שפת עברית, שיבוא אחרי החיוב שלילות המתנגד לחוק הענין, כמו ימי ראובן ואל ימות (דברים ל"ג ו'), וכן מת אתה ולא תחיה (מלכים ב' כ' א') וכן רבים, וכוה סרה קושית הרמב"ן עיין בדבריו.

ב ח ק ת י כו

תרגום אשכנזי רנ

אתכם: (יב) והתהלכתי בתוכם
והייתי לכם לאלהים ואתם

פאללעו האבען. (יב) איך ווער
דע אונטער אייך הערום וואג
דעלן, אייער גאטט זיין אונד
איהר

תהיו

תרגום אונקלוס

ר ש י

יתכון: (יב) ואשרי שכניתי בייכון ואהיו
לכון לאלהא ואתון תהיון קדמי לעם:
יקוב העור: (יב) והתהלכתי בתוכם. אטייל עמכם בן עדן באחד מכס ולא תהיו מזדעזעים

ממרי

ב א ו ר

י"ד, וזה הוקשה מאד על הרב רבי' משה ז"ל נס' המורה, ופי' מה שפי', ולדעתי המליצה
הואת נוסדת על הכלל שאמרנו (פרש' ב' א'), שנקראת נשמת האדם נפש בעבור שפועלת תחת
השמש על ידי כלי הגוף, וכן ע"ד משל נח השם הפועל בעולם הזה בכל הנמצאים והגויות,
והשנוות שיש לו עם נבראי מטה וגם בשמים, יתארו בשם נפש, וכשישליך דבר מהם מעל
פניו יאמרו שגעלה נפשו בו, ואין לו עוד עסק עמו, וזה טעם ותקלר נפשו נעמל ישראל,
כניכול באדם שיקרו עמל בכל מעשיו, תקלר נפשו, ותמאס לעסוק בשום דבר, כמו ותקלר
נפש העם בדרך, כן כניכול לפי ישראל תכלית העולם התחתון, ובעבורם הקשר בינו ובין
הארץ, כשחטאו לפניו ומשלו עם שונאיהם, נאמר ותקלר נפשו, משל כאילו לא חפץ עוד
בעולם זה, ואין לו עוד שבנות עמו: (יב) והתהלכתי בחיובכם, יפרש ענין השבנות שלפניו,
שמתהבתי אתכם אתהלך בתוכם, וענין ההתהלכות אפרש בקלרה, כי פעמים רבות סמוך
לאדם, כמו ויתהלך חנוך (בראשית ה' כ"ד), התהלך נח (שם ז' ט'), התהלך לפני (שם י"ז א'),
התהלכתי לפניו (שם כ"ד מ'), שיש הבדל בין הולך למתהלך, אותן שבנין הקל הורחיקו על
החפץ ללכת למקום ידוע, כמו ויעקב הלך לדרבו (שם ל"ב ב'), וילך חרנה (שם כ"ח י'),
וכן כלם, ומתהלך אינו מכוין למקום ידוע רק לטייל, פעם נה ופעם נה, כמו אם יקום
והתהלך בחוץ (שמות כ"א י"ט), והוא הטיול הנה והנה, וכן ויתהלך על גג (ש"ב י"א ב'), וכן
כלם, וכך הוא בהליכת מחשבת הלב, מי שמכוין לעמוד על דבר שחפץ לדעתו נקרא הולך,
אבל החושב על דבר כחמד ללבו, ואינו מכוין להשיג ענין נסתר שבו, אלא חושב פעם נה ופעם
נה מאהבתו את הדבר הוא נקרא מתהלך, וכמו מי שהולך למקום ידוע, אינו נותן לב על שדות
יערים כפרים וערים שפוגע בדרבו, רק מגמתו לבוא אל מחוז חפצו, אבל המתהלך נהנה מהליכתו,
וכל מה שהוא רואה נותן לבו עליו ונהנה ממנו, כן הולך במחשבותיו אינו נהנה עד שהשיג חפצו
ועמד על מה שרצה לעמוד עליו, אבל מתהלך במחשבותיו מאהבת הדבר, כל מחשבה ומחשבה
משמחת לבו, גם כשחושב בפרטי הדבר הנודעים לו, יש לו קורת רוח, וזהו ההתהלכות
שזכר אלל הלדיקים, שכל כך היו אוהבים את המקום ב"ה, שהיו שמחים תמיד לחשוב ביראת
ה', ומתענגים בזכרון נוראותיו ונפלאותיו, בדרך לשמך ולזכרך תאות נפש (ישעיה כ"ו ח'),
וכן כניכול בהיות השם אוהב את ישראל ושוכן בתוכם, כל מחשבותיו אליהם, כי מתהלך
בתוכם, רואה מעשה כל איש ואיש, וכל מה שהוא רואה יש בו נחת רוח לפניו, זה יושב
ומתבונן בתורתו, וזה קולר שדהו ומניח פאה, וזה מניח ליזית בטליתו, וזה מלוה סלע לעני
בשעת דחקו, וכיולא לאלפים ענינים ומעשים שעולים לרצון לפני כסא כבודו, והוא ההתהלכות,
כי הוא קרוב אליהם, ומשיג על הכל, והבן: והייתי לכם לאלהים, בהיותי מתהלך בתוכם
אברך אתכם בצרכות עליונות, ואעשה למעונכם אותות לעונה, ומופתים ונפלאות לא נראו
בארץ, שבעבור כן נקרא השם אלהי ישראל, אעפ"י שהוא אלהי כל הארץ וכל הגוים, והבנתמה
הואת היא הגדולה שבכלן, שכוללת כל ההלכות הנשגבות לאין חקר, ואין ערוך אליהן בכל
טובות הע"ה, וכבר רמזנו קלת למעלה (פרשה ב"ה ל"ח), ובה הנטיח השם ב"ה לאבינו
אברהם ע"ה כל הטובה הספונה לו ולזרעו חתומי ברית קדש, כאמרו להיות לך לאלהים ולזרעך
אחריך (בראשית י"ז ז'), ואמר והייתי להם לאלהים (שם שם ח'), ובפרושו ל' בראשית
בארנהו

תרגום אשכנזי

איהר זאלט מיינע נאציאן ויך. (יג) איך בין דער עוויגע אייער נאטט, דער איך אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט, ניכט לענגער איהרע קנעכטע צו זיין, דער דיא שטאנגען אייערעם יאכעס צערבראכען, אונד גע- מאכט האט, דאס איהר אויפערעכט געהען קעננעט.

ר ש י ווען

ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הולאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מוטות. כמין יתד בשני ראשי העול המעבדים המוסרה שלא תלא מראש השור ויתיר הקשר כמו קוממיות. בקומה זקופה:

ב ח ק ת י כו

תהיו לי לעם: (יג) אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות: *

כשנת נמנסה ונב' וה' קודין ע"פ ואם

תרגום אונקלוס

אנא יי אלהכון די אפקית יתכון סארעא דמצרים מלמהו להון עבדין ותברית גיר עממיא מנכון ודברית יתכון בתירורתא: ואם יתד בשני ראשי העול המעבדים המוסרה שלא תלא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות (ירמי' כ"ז) קבילי"א בלעז: קוממיות. בקומה זקופה:

ואם

ב א ו ר

בארנוהו, וגם בעל הטעמים חזר שני המאמרים בנגינה: ואחם חהיו לי לעם, שתקראו עם ה', ובגויים לא תתחשבו: (יג) אני ה' אלהיכם, כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה, שהרי הולאתי אתכם מארץ מצרים, ועשיתי לכם נסים גדולים, כן פי' רש"י ז"ל, ונכון הוא, ובכלל זה דעו מי המנטיח כל אלה, אני ה' העושה כל, אני הוא אלהיכם, ובכר ראיתם שאני אוהב אתכם, ומשנית עליכם גם בשפלותיכם, שהרי הולאתי אתכם מא"מ מהיות להם עבדים, לא כמלך ב"ו הנלחם במלך אחר, ומוזיא עמו ועבדיו מעבדותו, כדי שמעתה יעבדוהו באותן העבודות שעבדו למלכם, אלא כהולאי אתכם שברתי מעות עלכם, עשיתי אתכם בני חורין וממלכת כהנים, ואולך אתכם קוממיות כשרים הולכים בקומה זקופה, וכן מכאן ואילך אם תלכו בחקתי, אתהלך בתוכם והייתי לכם לאלהים, וארוממכם מעלה מעלה: מטח עלכם, שם נאמר ופרקת עולו מעל זואריך (בראשית כ"ז מ'), והעול קיים, ולעת אחר אשאר שיתן עליו, וכאן אמר ואשבור מטת עלכם, שברתיים מהיות עוד, כי אם תלכו בחקותי תהיו עליון למלכי ארץ לדור דור. ומלת מטת פי' רש"י ז"ל כמין יתד בשני ראשי העול, המעבדים המוסרה שלא תלא מראש השור ויתיר הקשר, כמו עשה לך מוסרו' ומוטות, [קבילי"א בלעז] (והוא קאויליע, או שעוילליע, בל"א טטיפט, נאגעז), ורש"י ז"ל פי' מטח עלכם, בדכתיב עשה לך מוסרות, היא הרצועה שקושרין בה העול של עץ הקרוי מטת לפי שמט' ומרכין את זואר השור, וכפי הנראה משרש המוסירה אינה מטות העול, אבל רד"ק ז"ל אמר בשרש מוט כפי' ויקח חנוי' הנביא את המוטה מעל זואר ירמי' וישברהו, אשפי' שהמוטה לשון נקבה אמר וישברהו כגד העול, כי המוטה היא העיל או נקראת מוטה הרצועה שנקשר בה העול, ואני תמה עליו שמיא סמוך לו פסוק מטות עץ שברת (ירמיה כ"ח יג), שאענו שהמוטה עץ לא רכנעה, גם על מוסרה יסול לשון נתיקה, כמו נתיקתי מוסרותיך (שם ב' כ'), ושניה נוסל על עץ, לכן הוכיח כפי' רש"י ז"ל: קוממיות, שרשו קום, והשם קומה, כמו ואכרת קומת ארזו (ישעיה ל"ז ב"ד) ורמי הקומה גדועים, ומן קומה ושתקוממים השם קוממיות, קוממים בנוף, קוממים בשכל ובגינה, קוממים בגבורה, כי השם הגדיל את ישראל והקימם על כנל נפלאותיו, וכל דבר חלוש יקרא נוסל, כמו אל יסול לב אדם עליו (ש"א י"ז ל"ג), שהוא על האומץ, לא נוסל אנכי מכס (איוב י"ב ג'), שהוא על החכמה והגינה, והשם הסך הנפילות היא קוממיות

ב ח ק ת י כו

(יד) וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ לִי וְלֹא תִעָשׂוּ
אֶת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה: (טו) וְאִם־
בַּחֲקֹתַי תִּמָּאֲסוּ וְאִם אֶת־מִשְׁפָּטַי
תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־מִצְוֹתַי לְהַפְרֹכֶם אֶת־בְּרִיתִי:

אף

תרגום אשכנזי רנא

(יד) ווען איהר מיר אבער
ניכט געהארעט, אונד האל-
טעט אללע דיעזע געבאטע
ניכט, (טו) ווען איהר מיינע
געזעטצע פֿערֿאכטעט, אונד
אן מיינען רעכטען איינען זאָל-
כען ווידערוויללען האַבט, דאָס
איהר אללע מיינע געבאטע
ניכט האַלטעט, אונד דען
בינד מיט מיר ברעכט: (טו) זאָ
ווילל

ר ש י

(יד) ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים
בתורה. ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום
המלות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי
קיום מלות אמור הא מה אני מקיים ואם
לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה
ת"ל לי אין לי אלא זה המכ"א את רבונו ומכוין
למרוד בו וכן באנשי סדום רעים וחטאים
לה' מאד (בראשית י"ג) מכירים את רבונו
ומתכונים למרוד בו וכן נמרוד גבור כיד לפני ה'
(בראשית י') שמכירו ומתכוין למרוד בו: ולא
תעשו. משלח תלמדו לא תעשו הרי שתי עבירות: (טו) ואם
בחוקותי תמאסו. מואס באחרים העושים:
ולא משפטי תגעל נפשכם. אונא החכמים: לבלתי עשות.
מונע את אחרים מעשות: את כל מלותי. כופר
שלא כויתים לכך נאמר את כל מלותי ולא נאמר
את כל המלות: להפרכס את בריתי. כופר
בעיקר הרי"ז עבדות הראשונה גוררת השניה וכן
עד השניעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס

תרגום אונקלוס

(יד) וְאִם לֹא תִקְבְּלוּן לְמִימְרֵי וְלֹא תִעְבְּדוּן
יְת כָּל פְּקוּדֵיָא דְאֵלִין: (טו) וְאִם בְּקִימֵי
תְּקוּצוּן וְאִם יְת דִּינֵי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן בְּדִיל דְּלֹא
לְמַעַבְד יְת כָּל פְּקוּדֵי לְאִשְׁנֵי תְּכוֹן יְת קִימֵי:

אף

ב א ו ר

קיימיות: (יד) ואם לא תשמעו לי, כבר בארנו (פרשה ה' א'), שמלח שמיעה כל"הק
ענינו קבלת הדבר, וראוי לאדם לקבל חקי אלהיו, גם דברים שאינן מתבררים לשכלו, שהרי
מן המושכלות הראשונות הוא כי השם לבדו יודע האמת, ולכן אמר ואם לא תשמעו לי, מלת
לי כולל מה שאמרנו, וזה קרוב למה שפי' רש"י ז"ל בשעת מדרש חכמים מה ת"ל לי, אין לי
אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו, וזה בדברנו יודע רבונו שהוא המלמד לאדם דעת,
ומי יחלוק עליו, ומורד בו, שאין דברי תורתו מחקבלין על דעתו: ולא העשו וגו', אם
אינן ערבים עליו ולא יתבונן בהם כבר לב, לא יעשה את המלות, שגדול תלמוד שמיא לידי
מעשה, ואפילו מלות שדעת האדם מכרעתן לא יעשה: (טו) ואם בהקחי תמאסו, מלת חוק
בארנו (פרשה ג' י"ז), ולפי שאין נודעין ומתבררין לדעת האדם, ימאסו בהן, וזה גרוע מן המלות כי
נודעים בטעמם, ולא יתכן לומר שימאסו אותם: משפטי, המשפטים הנוסדים על דרכי החקים
שהן דרכי הדק: הגעל נפשכם, מבואר למעלה (פסוק י"א): לבלתי עשוה, המיאוס
והגיעול יהיו עד תכליתן, כענין שבארנו שם ומפרש מהו תכלית הגיעול, ואמר להפרכס את
בריתי, שתכווננו להפך ולבטל את בריתי שברתי עמכם, ואין רע מזה, ולכן בפסוק ראשון אמר
ולא תעשו, שמדבר על בטול המלוה מתאוה ופריקת עול, ובפסוק זה שאמר שימאסו ויגעלו
החקים והמשפטים, למען הפר ברית כלו, אמר לבלתי עשות, כלומר שעל כן לא יעשו המלות,
לפי שפסלם להפך הברית ללא ת מחת יד אלהי ישראל ולהיות נגויי הארצות, ואמר להפרכס
כפי מחשבתם, כי איך יאמר ויפרכו את בריתי, שאין זה צידס, שעב"פ יעמוד הברית לעד
כמפורש בס' יחזקאל על אותן שאמרו והיה כגוים נמשפחות הארצות לשרת עין ואבן יחזקאל
כ' (ל"ב), ואמר סי אני נאם ה' וגו' אם לא ביד חזקה ונחמה שפוכה אִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם וְהו' (סס
ל"ד)

תרגום אישכנזי

ב ח ק ת י כו

(טו) אף אני אעשה זאת לכם
והפקדתי עליכם בהלה את-

וילל איך איך ואלצעם געגען
איך טהון, אונד מיט ענט-
זעטצען איבער איך בעשטעל-
לען

השחפת

תרגום אונקלוס

ד ש י

(טו) אף אנא אעביד דא לבון ואסער
עליכון ביהוילתא שחפתא וקבחתא
מחשכון

מוחס באחרים העושין שונא את החכמים
מונע את האחרים בוסר במות בוסר
בעיקר: (טו) והפקדתי עליכם. ופיתית
עליכם

ב א ו ר

ל"ד, ועוד אמרש בעז"ה (פסוק מ"ד): (טו) אח אני, כבר פרשנו למעלה (פסוק ד'),
סדרי הברכות ארבעה, וכנגדן ארבעה ראשי קללות, שהן רעב, חיה רעה, חרב ודבר,
והיסוד הזה נאמן, וכן ארבעתן בשירת האזינו, תחלה רעב, שנא' מזו רעב (דברים
ל"ב כ"ד), ואחריו דבר, ולחומי רשף וקטב מריי (שם שם), ואחריו חיה רעה, וכן
בהמות אשלח גם עם חמת וזחלי עפר (שם שם), ואחריו חרב, מחזן תשכל חרב
ומזדרים חימה וגו' (שם כ"ה), וכן מכות מזרים הנחלקים לארבעה סדרים, כמו שנארמו
בפרשנו לס' ח"ט (פרשה י"ג), ראשי הסדרים כך הן, הראשון דם היא מכת רעב ולמאון,
שנבוסר מי הנהר חין זרע ואין קליר גם למאון, השני ערוב, היא מכת חיה רעה, השלישי
צד, היא מכת חרב, מה לי הורג בחרב בתן באבן או בצד, הרביעי מכת צבורות, היא מכת
דבר, אלא שנמלר' באו ארבעתן שלא כמנהגו של עולם, ובארבעה משפטים הללו כלולים כל
הלכות והרעות המתחדשים תחת השמש, כל מיני עוני ודלות ומחסור כלול במכת רעב, כל
מיני לער המגיע מבע"ח והדברים הארסיים כלול במכת חיה רעה, כל מיני פלעים על ידי
עלים ואננים ומתנות, פלעים וחבורות ונגיפות, בין מאליהן בין ע"י לר ואויב, כלולים במכת
חרב, כל מיני התחלואים ומבאזכות בגוף, כלולים במכת דבר, וזה נכון ומיושר מאד, ואם כן
ראשיהן רעב וחיה רעה חרב ודבר שכולן ממותים, וכל הלכות בין ממותין בין אינן ממותין
קלות וקשות, כלם תולדותיהן הן, וכן הם סדורין כאן בפרשה תחלה רעב, אחריה חיה רעה,
אחריה חרב, ואחריה דבר, אלא קודם שזכר הסדרים הללו, הקדים תוכחה הכוללת תולדותיהן
של חרב ורעב ודבר, והן קלות ובאות להנהילם שיזכרו עונותיהם וישבו, ואם לא ישבו יבואו
ד' ראשי פורעניות הקשות, ואחריהן הסדר החמישי של קללות הללו המיוחד לישראל שכליתן
חרבן המקדש וגיעול נפש שהוא סילוק שכונה וגלות הארץ, נגד הסדר החמישי שנברכות, זהו
לדעתי סדר הפרשה הזאת כפי הפשט מסכמת עם דברי הנבואות, ועתה אמרש המקראות:
אעשה ואח לכם, [ח"ה, יתכן שהוא מוסב על סוף פסוק הקודם, והשעור אף אני אמר את
בריתי עמכם], כתב ראב"ע ז"ל ריקי מוח אמרו כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת,
רק נאמרו הברכות כלל, ונאמרו בקללות פרטים, לירוש ולהפחיד השומעים. ויותר מזה אני
אומר שהברכות רבות מקללות, ואם תשים לבך לדברנו בענין מחלוקת הברכות והקללות תבין
מרבוי הקללות חסדי ה' ורחמיו על עמו, שהרי בברכות הכתיב שאל ילכו בחקתיו, ישיגוס מיד
סדרי הברכות כלם עד בלי די, וא"כ אם ימאסו בחקתיו להפס בריתו, היה ראוי שיסולו עליהם
מיד הקללות הקשות כלם, ומן הכתובים אנו למדין שגם אם ימאסו ויפרוס לא ישיגוס הקללות
כאחת, אלא בראשונה יענוס בתולדות קלות להחרידם אולי ישבו, ואם לא ישבו ישלח בסרק
סדר אחד, ואם עדין לא ישבו ישפטם בסדר השני, ואם יעמדו במרדס ישיגוס הסדר הג' והד',
ואם בכל זאת לא ישבו, אז תשיגס הקללה הגדולה עד לאין מרפא, וכמו שיכתבאר: והפקדתי,
אלה עליכם לרדות בכם, כמו ויפקד סקידים (בראשית מ"א ל"ד), וכן אמר ראב"ע ז"ל באדם
פקיד על אחר יעשה חפלו בו: בהלה, מכה המנהלת את הנפש, כמו ונפשי נבהלה מאד
(תהלים ו' ד'), שאינה מניחה השקט ללב, אלא כל מחש-חיו בלי סדר ומבולבלים, וכמו
שיפרש, ושב על כל האמור בענין. [ח"ה, אחרי שלא אמר את הנהלה, כמו שאמר את
השפפת ואת הקדחת, נראה שתיבת הנהלה תאר הפעל, והוא כמו פתאום, באופן המנהיל,

זבן

ב ח ק ת י כו

השחפת ואת הקנחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם: (יז) ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם

חרגום אשכני רנב לען, אויסצעהרענדעם פֿיבער, אונד דיטציגע קראנקהייט, וועלכע דיא אויגען נאך גענע- זונג שמאכטען לאססען, אונד דאזגעמיטה בעטריבען, איהר ווערדעט פֿערנעבליך אייערן זאמען זאען, דען אייערע פֿיינדע ווערדען דען גענוס האבען. (יז) איד ווילל מיינען צאָרן זיידער איך ריכטען, דאס איהר געשלאגען ווערדעט פֿאָן

ר ש י

חרגום אונקלוס

עליכס: שחפת. חולי שמחף את הבשר אנסול"י בלעז דומה לנפוח שהוקל נפיתחו ומראית פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומנעירו כמו בי אש קדחה באפי (דברים ל"ב): מכלות עינים ומדיבת בשר. העינים נופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו. כל תאוה שאינה באה ותחלת ממושבה קרוי כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תלמח ואם תלמח ואכלהו איביכם: (יז) ונתתי פני פנאי שלי סונה אני מכל עסקי להרע לכם:

מחשכן עינין ומפחן נפש וחורעין לריקנו זרעכון וזיכלוגיה בעלי דבביכון: (יז) ואתן רוגזי בכון ותחברון קדם בעלי דבביכון וידון וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו. כל תאוה שאינה באה ותחלת ממושבה קרוי כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תלמח ואם תלמח ואכלהו איביכם: (יז) ונתתי פני פנאי שלי סונה אני מכל עסקי להרע לכם:

ב א ו ר

זכן מתורגם בל"א. אח השחפת ואח הקדחת, הם חליי הגוף המבלבלים דעת האדם, וזהו חולדות של דבר נמש"ל, שחפת, פי' רש"י חולי שמחף את הבשר אנסול"י בלעז, (והוא עופלע, געטווקלען, חויפגעוועטען בלשון אשכנזי), דומה לנפוח שהוקלה נפיתחו ומראית פניו זעופה, וקדחת, חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומנעירו, כמו בי אש קדחה באפי: מכלות עינים, פי' רש"י ז"ל העינים נופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וימות וידאבו הנפשות של המשפחה במותו, כל תאוה שאינה באה ותחלת ממושבה קרוי כליון עינים, ואשר שתיהן נאמר על החולה, שעיניו כלות כל היום אל רפואתו, ונפשו עליו תדאב ותתעלב על לרתו, ובהיות עיניו כלות כל היום, אין מחשבת שמה בלבו. וראב"ע ז"ל אמר שאלה החליי יחשבו עינים וידאבו הנפש, ומלת מדיבות חסר אל"ף, כמו שקר מזין (משלי ז"ל ד'): וזרעתם לריק זרעכם, תזרעו וילמח, אבל יהיה לריק ולחנם כל עמלכם, כי האיביים יאכלו יבול הארץ, וגם זו מבת בהלה המבלבל הדעת, שפתאום יבוא האיוב וישחית הכל, סדרה ומחמה, זי"ו של ואכלהו משמש כמו כי, ורש"י ז"ל פי' תזרעו ולא תלמח, ואם תלמח ואכלהו איביכם, וזהו חולדות דעב, אבל קלה, כי לא יקח האיוב כל יבול הארץ, אלא במקו' שיפול שם יאכל יבולם, כמו והיה אם זרע ישראל וגו' ויחמו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (שופטים ו' ג' ד'): (יז) ונתתי פני בכם, פרשנוהו (פרשה י"ז י'), אעפ"י שהאיביים שוללים

ה מ ע מ ר

(טו) מכלות עינים, ידוע כי בהתגברות אש הקדחת יתבלבל מוש הראות, עיני החולה יראו זרות ותהפוכות מתמוגות מבהילות מבחיבות הנפש, וע"ז אמר מכלות עינים ומדיבות נפש. וזרעתם, לדעתי הוי"ו של וזרעתם משמש לנתינת טעם, ואמר כי המנות שחפת וקדחת יבואו בעבור חוסר לחם, כי בעקבות הרעב יבואו חליים רעים ונאמנים. (יז) ונגפתם, אשר שאמר שהאיביים יאכלו יבול שדימו הוסיף ישראל לא יעזרו כח לעמוד נגדם ולהבריחם מן הארץ, אך יפלו חללים לפניהם. ואמר עוד שלא יהיו האיביים גדוד יגוד, אשר יקחו שלל וילכו לדרכם, כי אם ורדו בנס שונאים, שחבו

תרגום אשכנזי

בחקתי כו

אויביכם ורדו בכם שנאיכם

פאן אייערן פיינדען : אייערע האַססער ווערדען איבער אייך גע-
נע-

ונסחם

תרגום אונקלוס

ר ש י

ורדו בכם שנאיכם . כמשמעו ישלטו בכם .
אגדת ת"כ מפרשה זו אף אני אעשה זאת .
אני מדבר אלא באף וכן אף אני אלק

עמכם בקרי : והפקדתי עליכם . שיהיו המכות פקודות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה
אלככם אביא אחרת ואסמכנה לה : כהלה . מכה המכהלת את הבריות ואיזו זו מכת מותן : את
השפת . יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמוך עליו ת"ל שפסת שהוא נשחף או עתים
שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח
וסבור הוא בעלמו שיחיה ת"ל מבלות עינים או הוא אינו סבור בעלמו שיחיה אבל אחרים סבורים
שיחיה ת"ל ומדיבות כפס : ורעתם לריק זרעכם . זרעה ואינה מלמחת ומעתה מה אויביכם
באים ואוכלים ת"ל ואכלוהו אויביכם הא כילד זרעה שנה ראשונה ואינה מלמחת שנה שניה
מלמחת ואויבים באים ומולאים תבואה לימי המלור ושפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה
אשחקד . ד"א ורעתם לריק זרעכם . כנגד הכנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן
והקטף בא ומכלה אותם שנאמר אשר טפחתי ורביתי אויבי בלם (איכה ב') : ונתתי פני בכם .
כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה
אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה : ונפתח לפני אויביכם . שיהא המות הורג אתכם
מנפנים ובעלי דבניבון מקיפין אתכם מבחון : ורדו בכם שנאיכם . שאיני מעמיד שנאיכם אלא
מכם ובכם שנאעשה שאומות העולם ע"א עומדים על ישראל אינם מנקשים אלא מה שבגלוי שנאמר
והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (שופט'
ו') אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מנפנים אתכם המטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר
אכלו

ב א ו ר

שוללים אתכם , לא חנקס מהם , אלא אתן פני בכם , שאם תעלו עליהם להגיל ארלכם מידם ,
תנגסו לפני אויביכם , וזוהי תולדת חרב , אבל קלה , כדרך הנלחמים שהמחנה האחת גוברת
על השניה , והאויבים המלחמים יקחו השלל וילכו להם , וגם זה כהלה ובלבול הדעת חרדה
ומהומה : ורדו בכם שנאיכם , זהו ענין אחר , וכולל שנת החיה , והיא תולדת משפט חיה
רעה . וכן הוא כמו כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מלכים א' ד' כ"ד) , שהיתה ממשלת שלמה
מוטלת עליהם , ומזה עליהם מסים וארנוניות , וכן אמר שהמלכויות שהם שנאיכם , כמו אדום
עמון ומואב וכיולא שהן שונאי ישראל ומורתם , תהיה ממשלתם עליכם , ואתם כבואים תחתם ,
והם מלוים עליכם כרלונס , וכמו שהיה בימי השופטים בין שופט לשופט , וזהו ההבדל שבין
אויב לשונא , אויב נופל על המנוין להשחית ולהמית , ונכתב כאן על המלחמה , אבל שונא
נופל גם על הנוזה שברו ואינו אהוב לו כמו שפרשנו (פרש' י"ט י"ז) , ולכן הפסיק בעל הטעמים
בנגינה תחת אויביכם , וזוהי גם תולדת הסדר החמישי שהוא סלוק שנינה וגלות , שאין אליהם
מושיע אותם , כאילו אינו שוכן בישראל , אבל קלה , שנלחמם ילעקו אל ה' ויקם להם מושיע ,
וכמו

ה מ ע מ ר

שחיהו כבואים תחת ידם לעבוד עבודת עבד . והרב המנאר לשמור את דרכו כנגד ארבעה שפטים
דברה חורה , אמר על ורדו בכם שנאיכם וז"ל : זהו ענין אחר וכולל שנת החיה וכו' — ולא
ידעתי איך יולדק על החיה להיותה רודה באדם , והרב בעלמו נאמר למעלה (כ"ה מ"ג) שמת רדה
נופל על הנוישה בכח במקל וברכועה ע"ש .

ב ח ק ת י כ ו

ת ר ג ו מ א ש כ נ ו י ר נ ג

וְנִכְתַּם וְאִין רִדְף אֲתָכֶם: (יח) וְאִם-
עַד-אֱלֹהִים לֹא תִשְׁמָעוּ לִי וְיִסְפְּתִי
לְיִסְרָה אֲתָכֶם שִׁבַע עַל-
חַטָּאתֵיכֶם: (יט) וְשִׁבַּרְתִּי אֶת-גְּאוֹן
עֹזְכֶם וְנָתַתִּי אֶת-שְׁמֵיכֶם כְּבַרְזֶל

געוואלט אויסאיבען; איהר
ווערדעט פליעהען, דא איך
ניעמאנד פערפאלגט. (יח) ווער-
דעט איהר מיר אלסדאן נאך
ניכט געהארען, זא ווערדע
איך פארטפאהרען, איך, ווע-
גען אייערער זינדען, זיעבענ-
פאך צו ציכטיגען, (יט) ביז
איך ענדליך אייערען טראכטי-
ואח

גען האכמוטה געבראכען; דען היטמעל ווערדע איך איך וויא אייזען, אונד דיא ערדע וויא

ת ר ג ו מ א ו נ ק ל ו מ

ר ש י

יִתְכוּן: (יח) וְאִם עַד אֲלֵין לֹא תִקְבְּלוּ
לְמִימְרֵי וְאוֹסִיף לְמַרְדֵי יִתְכוּן שִׁבַע עַל
חֻבֵיכֹן: (יט) וְאֲתַבֵּר ית יִקְר הַיִּקְפִּיכֹן
וְאֵתֵן ית שְׁמַיָא דְעַלְיוֹיכֹן תִּקְיִין כְּפַרְזֵלָא
מלאחחא

אכלו שאר עמי ועורס מעליהם הפשיטו וגו'
(מיכה ג'): ונסתם. מפני אימה: ואין
רודף אתכם. מבלי כח: (יח) ואם עד
אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי.
עוד יסורים אחרים: שבע על חטאתיכם.
שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות
למעלה: (יט) ושברתי את גאוני עוזכם.
זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל
ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם
כנחושת

אח מקדשי את גאון עוזכם (יחזקאל כ"ד): ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושת

ב א ו ר

וכמו שקרה פעם אחר פעם בימים ההם: ונסתם, כל כך תהיה אימת שונאיכם עליכם, שאם
ישלחו אנשים לארצכם, תנוסו מפניהם, ואם אין בלצם להרע עמכם, וזכו ואין רודף אתכם,
ובל האמורים הם צהלות המשבשות הדעת, ולא ראשי משפטים קשים שיזכרם אח"כ, רק להחרידם
שיזבנו חל ה', וכמו שמלינו בס' שופטים: (יח) ואם עד אלה, כמו עד כאן, אחר שבאו
עליכם כל אלה האמורים למעלה עדיין לא תשמעו לי: ויספתי ליסרה אחכם, מלבד המכות
האמורות אוסיף משפט קשה מארבעת שפטי הרעים, ליסרה אתכם, ובספרנו מעין גנים בארנו
שרש יסר, ואמרנו שיש שרש קרוב לו שהוא אסר והובחנו שאותן שהן באל"ף הן על מאסר הגוף,
אם יאסרוהו במשמר שלא ילא מחוץ לגבול, כמו ויאסור אותו ל: יניהם (בראשית מ"ב כ"ד),
הסוס אסור (מלכים ב' ז' י'), ואותן שהן ביו"ד הן על מאסר כחות הנפש שפרלו גבולי
החכמה וקוקותיה, ומוסר הנפש על שתי דרכים, האחד בדברים שיודיעוהו דברי יראת ה',
עליו נאמר לקחת מוסר השכל (משלי א' ג'), יראת ה' מוסר חכמה (שם ט"ו ל"ג), והשני מוסר
עגש, וממין זה ויספתי ליסרה אתכם, להשיג כחות נפשיכם אל הגבולים שבגלתי להן ע"י יסורין
המחלישים יצר הלב, והדברים רחבים שם: שבע על חטאתיכם, לפי שארבעה משפטים
שזכר עתה קשים מאד, אמר כל פעם שבע על חטאתיכם, על רוב הצרה, כאילו היא כפולה
ומכופלת מכבוד החטאת שחטאו, ובפי' רש"ם ז"ל כלומר הרבה מכות על חטאתיכם, כמו
שבע יכול לדיק וקס (משלי כ"ד ט"ו), ואור החמה יהיה שבעתים (ישעיה ל' כ"ו), והחזיקו שבע
נשים (ישעיה ד' א'): (יט) ושברתי אח גאון עוזכם, זוהי משפט רעב, ונגד גאותם הוא
מדבר שהן בוטחים על ארכם הטובה, והרקיע שעל ראשם שהוא זך ובריא לגוויות ומוריד טללים
וגשמים בעתם, ואמר שיבד את גאון עוזם, כי יתן השמים כברזל והארץ כנחושת: עוזכם,
מלת עוז פרשנוהו בס' מגדל הלננון, שכל עוז בחול"ם על הבח הנפלא שלא ינוח, על כן
כתוב על הנפלאות העליונות, כמו בזרוע עוזך כזרת אויביך (תהלים פ"ט י"א), ה' עוז
ומעוזי (ירמ' ט"ו י"ט), ועל הרוח הקדש כמו יסדת עוז (תהלים ח' ג'), תרהיבני בנפשי עוז

וְאֶת־אֲרֻצְכֶם בְּנַחֲשָׁה: (כ) וְתִם לְרִיק כְּחֶכֶם וְלֹא־תִתֶּן אֲרֻצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֶּן

ערץ זיין לאַססען. (כ) אייִ ערע קראַפֿט זאלל פֿערנעבענס פֿערשווענדעט ווערדען, דען אייער באַדען זאלל זיין געװעסן, אונד דער בוים דעם לאַנדעס זיינע פֿרוכט ניכט הערװען

תרגום אונקלוס

ר ש י

מְלֹאֲחָתָא מְטָרָא וְאַרְעָא דְתַחֲוִיתִיכוֹן חֲסִינָא בְּנַחֲשָׁא מְלִמְעַבְד פִּירִין: (כ) וַיִּסּוֹף לְרִיקְנִי חִילְכוֹן וְלֹא תִתֶּן אֲרֻעֲכוֹן ית על לְהַחֲמִי וְאַיְלֵן אדעא

כנחשׁה. זו קשה משל משה ששם הוא אומר והיו שמך אשר על ראשך נחשת וגו' שיהיו השמים מויעין בדרך שהנחשת מויעוזהארן כינה מויעה בדרך שאין הנדזל מויעו והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מויעין בדרך שאין הנדזל מויעו והיא חורב

בעולם והארץ תהא מויעה בדרך שהנחשת מויעו והיא מאבדת פירותיה: (כ) ותם לריק כחכם. הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכס שלא כסת שלא עדר ובשעת הקציר בא שדמון ומלקה אותו און כך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכס ונסס ועדר בא שדמון ומלקה אותו הרי שינוי של זה קרות: ולא תתן ארצכם את יבולה. אף מה שאתה מוביל להבשעת הזרע: ועץ הארץ. ואפי' מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החניט: לא יתן. משמש למעלה ולמטה אעפ' ואפרי: לא

ב א ו ר

(שם קל"ג ג'), ומה שנוטחים עליו עובדי אלילים, או מנצרים שנוטחים נס בני אדם, הם עוזם בכנזי, שהנודים שהושגב בהם ימלט, ואינו עוז באמת, ולכן אמר שלמה מנדל עוז שם ה' בו ירון לדיק ונגנב (משלי י"ח ז'), ועל השקר כתוב ומלכות עוון לארץ תרד (יחזקאל כ"ו י"א), וק כאן גאון עוזנס בכנזי, איז אשבור גאון עוזנס, הגאון שיש לכנס על עוזנס, כי אין לכנס עוז רק אם חלכו בחוקתי, אבל כשתחטאו אתן שמינס הנזים ככרזל, לעמת ונתתי גשמזכס בעתם, ואת ארצכם הטובה אתן כנחשה, לעמת זנתנה הארץ יבולה וגו', וכדוגמתו מלינו גאון על רוב טובה שח' זה היה עון סדום אחותך גאון שנעת לחם, וכן פי' רש"ם ז"ל ושברתי את גאון עוזנס, כדכתיב בשברי לכנס משה לחם (פסוק כ"ו), וכדכתיב גאון שנעת לחם היה לה, ומדרש אגדה שהוא בית המקדש, (וכן פירשו רש"י ז"ל), כדכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עוזנס, ולפי הפשט כמו שפרשתי, שכך מוכיח סוף המקרא ונתתי את שמיכס וגו', ואעפ"י שדבריו נראין נכועים, שהרי חרבן מקדש חזר בסוף (פסוק ל"א), שהוא תכלית הסורעניות כלם, וכמו שהיא ג"כ חמזית בכרכות, כמו שפרשנו (פסוק ב'), מ"מ לפי שעיקר מעוזן של ישראל הוא המקדש, לפי שהשם שובן בו, וכאמרו כי תפארת עוזמו אתה וברכונך תרום קרננו (תהלים פ"ט י"ח), על כן כשהחל להזכיר על סדר ד' המשפטים, הקדים התכלית ושברתי את גאון עוזנס, והולך ופורט איך תבא לרה על לרה עד תכלית לרת וגעלה נפשי אתכם וגו' והשמותי את מקדשיכם וגו' ואל זה כוונו רבותינו ז"ל, והוא ענין נאות כנחש. [פ"א ה', ל' גראה שהוא מוסב על הפסוק הקודם, והשעור עד אשר אשנר את גאון עוזנס, כי עוז יאמר על אומן הלב לנלח את כל המונעי' הקמים לנגדו, ואם ישבור את גבולו יקרא גאון, מעתה אם לא יוסרו בקללות שזכר, ויתאמרו בכל חלה לילך בשרירות לבם, בגאווה וגאון, יוסיף ליסר אותם שבע על חטאתם, עד אשר ישבור ויכניע את הגאון ההוא, ועל הדרך הזה מתורגם בל"א]: (ב) וחם לריק כחכם, למעלה אשר וזעתם לריק זרעכם, שהוא על הזרע שזמח לריק, כי האויב יאכלנו, ובאן מדבר על חגי רעב באין גשם, ומאפס תת האדמה כחה, אמר שימראו וזרעו ויבלו מאד בכל עבודת שדה ונרס, אבל יתם כחם לריק, בכל הארצות יהי' שובע, וארצכם הטובה לא תתן את יבולה שנכחה לתת, וכן עץ הארץ הזאת לא יתן פריו, מטעם האמור בפסוק הקודם, ומלת ותם, כמו ויתם הכסף (בראשית מ"ז ט"ו), ופרשנוה

ב ח ק ת י כו

פְּרִיז: (כא) וְאִם-תִּלְכוּ עִמִּי קָרִי
ולא

ח ר ג ו מ א ש כ נ ו י ר נ ר

הערגעבען. (כא) וואַנדעלם
איהר מיר צו-ווידער, אונד
וואַל.

ח ר ג ו מ א ש כ נ ו י ר נ ר

אָרְעָא לָא יִתֵּן אָבִיָּה: (כא) וְאִם תִּהְיֶינָה
קדמי

לא יתן פריז. כשהוא מטרה מזיר פירותיו
הדי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות:
(כא) ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו
עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במלות ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך
(משלי כ"ה) וכן יקר רוח (שם י"ז) וקרוב לשון זה לתרגומו של אנקלוס ל' קושי שמקשים לנס לימנע
מהתקרב

ב א ו ר

(פרשה א' ג'), זמלת כחכס כמו ואמרת כחי ועולם ידי וגו' (דברים ח' י"ז), שהוא כח האדם
וטציו בעבודת האדמה, כלומר שיהיה עמלם ויגיע לריק, כך נראה לי. וכפי' ראב"ע ז"ל
זאת לריק כחכס, שיגיעתם בעבודת האדמה, וזה מסכים לפרושנו במלת כחכס, אבל ראב"ע
ז"ל שפי' כחכס, כח האדמה לא תוסף תת את כחה לנס, אינו כפי הפשט, גם סוף הכתוב
לא יתכן לפי זה: (כא) ואם תלכו עמי קרי, רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים,
בך תלכו עראי במלות, כן פי' ראב"ע ז"ל, וכן פירשו ראב"ע ז"ל, אבל מנחם פירש לשון מניעה
כמו הוקר רגלך (משלי כ"ה ט"ז), ואמר ראב"ע ז"ל שאינו כן כי הוקר מנחי פ"א יו"ד, כמו מן
ישב הוצב את אביך (בראשית מ"ו ו'), וקרי מן קרה מגזרת אקרה בה (במדבר כ"ג ט"ו),
וכן מלאנו מן שנה וישנ ממנו שני (שם כ"א א'). וראב"ע ז"ל אמר רבים פרשה גבורה ונלות,
כאיש שיחזק לבו ולא יפחד, למען שלא ינולח, ואין ריע לו, ויש אומרים שטעמו כמו שאמר
הפלאשמים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא (שמואל א' ו' ט'), וקרי חסר ב"ת, כמו כי שאת
זמים עשה ה' (שמו"ל א' י"ז), כמו בשעת, ואפשר לדעתי כי קרי שם האקרה, וכל הקורות
הם באים בגזרת השם, ופלאשמים שאמרו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא, כדרך הראשעים
דברו, או שאמרו מקרה הוא ככל קורות העולם, לא בעבור ארון עזו, וכן בלן אין פרושו שיאמרו
מקרה הוא ולא ה' פעל זאת, כי אם כן מה טעם והלכתי אף אני עמכם בקרי (פסוק כ"ד),
אבל ענינו אם תלכו עמי קרי, שגם במקרה הרעה הזאת שקרה לכם, תלכו עמי כמו שהלכתם
עמי קודם לכן, והוא שפי' ולא תאבו לשמוע לי, ועוד אפשרו (פסוק כ"ג וב"ד), ולדעתי שעל
טעם זה תרגם אנקלוס ז"ל בקצו, שהקצו לנכס ללכת בעלתם הרעה גם כשיעזבו עליהן מקרה
קשה כזו, ועד כאן לא אמר שילכו בקרי, לפי שאינו מזכיר לשון זה, אלא על אחת מארבעה
שפטים הרעים, אבל הראשונות תולדות השפטים היו כמ"ש (פסוק ט"ז), ועתה שהניא עליהם
דעב, ועודם עומדים במרדס אמר ואם תלכו עמי קרי. [א"ה], על דעתי שרש קרה הונח
על ההולך לקראת האדם, ובא לו מנגד פניו, והאל"ף בתבנית לקראת תמורת ה"א השורש,
שאינה נחה באמצע התבנית, נאמר אשר קרך כדרך (דברים כ"ה י"ח), בא לקראתך, ויקר
אלהים אל בלעם (במדבר כ"ג ט'), (ענטגעגען קאממען), והכבוד כי הקרה ה' (בראשית כ"ז כ')
(הנט ענטגעגען קאממען להססען), שבה לו לעומת פניו ממולו, והנה קרי הוא השם המופשט
מהמתואר, ובא בלא שמו, כי הוא תאר הפעל, וכן דינו כמו שזכרנו פעמים רבות, והשעור
שההליכה תהיה הליכת קרי, לעומתו וממולו (ענטגעגען), וידוע שהדרכים על דרך השאלה
הם פעולות והמעשים אשר על ידם יגיע העושה לתכלית נרצה ממנו, והתכלית ההוא אשר אליו
יבונה הדרכים ההם, הוא מגמת פני העושה, ועל האדם העושה כמעשו וחפץ בתכלית ההוא
הנרצה ומצוק ממנו, יאמר שהוא הולך בדרכיו, או הולך אחריו, והנה עיני ההליכה בדרכי ה'
או אחריה, שישים מגמת פניו אל התכלית הנרצה להשם ב"ה, ומתנהג במדותיו, והמעלה היותר
נכבדת היא ההתהלכות את ה' או עם ה' כידוע, מעתה על הממרה את פי ה' ומתכוין
לעשות נגד רצונו, יאמר שהולך עמו קרי (וואַנדעלט איהק ענטגעגען, צו-ווידער), ששם מגמת פניו
הפך התכלית הנרצה להשם ב"ה, ומתנהג בדרכים ההולכים ממולו, ולכן הוא אומר להלך
והלכתי אף אני עמכם בקרי, הכוונה שתהיה רצוני ותכלית מעשי הפך ומתנגד לרצונכם ותכלית
מעשיכם

תרגום אשכנזי

וואללעט מיר ניכט געהארען, זא לעגע איך אייך אימער מעהר זיעבענפאצע פלאגע אויף, אום אייערער זינדען וויללען. (כב) דיא ווילדען טהיערע לאססע איך איבער אייך לאז, דיא זאללען אייך קינדערלאז מאצען, אייער פיעה אויפערעסען, אונד אייך זעלכסט אויפרייבען, דאס

ב ח ק ת י כו

וְלֹא תֵאָבֹוּ לְשִׁמְעַ לִי וַיִּסְפְּתֵי עֲלֵיכֶם מִכָּה שִׁבְעַ כְּחַטֹּאתֵיכֶם: (כג) וְהִשְׁלַחְתִּי בְכֶם אֶת־חַיֵּי הַשָּׂדֶה וְשָׂכְלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֵמַתְכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם

ונשמו

ר ש י

מהתקרב אלי: שבע כחטאיתכס שבע סורעניות אחרים במספר שבע כחטאיתכ: (כב) והשלחתי. לשון גרוי: ושכלה אתכס. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך נהמה שאין דרכה בכך מניין ת"ל וסן נהמות אשלת כס (דברים ל"ג) הרי שמים ומנין שמהא ממיתה נבשינת ת"ל עם חמת זחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בא"י חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכס. אלו הקטנים: והכריתה את נהמתכס. מנחון: והמעיתה אתכס. מכפנים:

תרגום אונקלוס

קדמי בקשיו ולא חיבון לקבלא למימרי ואוסיף לאיחאה עליכון מחא שבע כחוביכון: (כג) ואיגרי בכון יח חיות ברא וחחביל יחכון וחשישי יח בעירכון והזעיר יחכון ויצרין

ונשמו

ב א ו ר

מעשיכס, ואתנגד לכס בכל דרכיכס, וכן מתורגס כל"א (לז-ווידער ווואנדען) [°]: ולא האבו, לשון זה נופל על מי שגעלה נפשו באיזה דבר ואינו חפץ בו, אעפ"י ששכלו יכריחהו להטות און, ולשון מאון הוראתו שנפשו חפלה בו, אבל שכלו מנגד לו, ולכן לפי שנשפטו נמנה הגדולה הזאת, והיה ראוי להס מלך הדעת לשב אל ה', קרא סרבנותם ולא תאבו, וכן המזכר דבר לחברו במופת, ואעפ"כ אינו רוצה לקבל, נופל עליו לשון לא אנה, וזהו ותוכחתי לא אניתם (משלי א' כ"ה): ויספחי עליכם מכה, על מנת רעב האמורה, אוסיף מכה שניה של ארבעת משפטי הרעים, שהיא משלמת חיה רעה: כחטאיתכס, שלא אניתם שמוע, כאילו אין דעת בכס, גם אני אוסיף ליסר אתכס נחית השדה אין דעת כס: (כב) והשלחתי בכס, לשון גרוי, כמו הנני משליח כך (שמות ח' י"ז): חיה, לשון יחיד, וכן ושכלה והכריתה והמעיתה, כמו ויהי לי שור וחמור (בראשית ל"ב ה'), ושב על כל מיני החיות: ושכלה, כמו למה אשכל גם שניכס (שם כ"ז מ"ה), וכן דוב שכול (משלי י"ז י"ג), שממית בני אדם בפגיעתו: והכריתה, כמו זאבי יער המכלים עדרי הנהמות כלס, שאינן יודעים להנצל: והמעיתה אתכס, שיכלו ארלס

ה מע מ ר

(כא) ולא האבו לשמוע, הרב המבאר הבדיל בין שרש אנה בשלילה, ובין שרש מאון ח"ל: לשון זה נופל על מי שגעלה נפשו באיזה דבר ואינו חפץ בו אעפ"י ששכלו יכריחהו להטות און וכו' עיין בדבריו, ואני בעניי לא מלאתי לזה הכלל הכרע בכתבי הקדש, והנה כאשר נאמר כאן שלא אבו לשמוע, כן נאמר אכלל השם ית' ולא אנה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם (דברים כ"ג ו') והוא יתברך ודאי לא יעשה דבר המתנגד למשפט השכל — גם מלאנו מאנה לנגוע נפשי (איוב ו' ז') ושם ודאי המיאון מפאת שנפשו קלה בהם ולא מפאת השכל, וכן מאנה הרפא (ירמי' ט"ו י"ח), אף בא אס תאבו ושמעתי, ואס תמאנו ומריתם (ישעי' א' י"ט וכו') ושם עומד אנה לעומת מאן.

ב ח ק ת י כו

וּנְשָׂמוּ דְרִכֵּיכֶם: (כג) וְאִם-בְּאֵלֶּה
לֹא תוֹסְרוּ לִי וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי
קְרִי: (כד) וְהִלַּכְתִּי אִתְּךָ-אֲנִי
עִמָּכֶם בְּקְרִי וְהִכִּיתִי אֶתְכֶם
גַּם-אֲנִי שְׁבַע עַל-חַטָּאתֵיכֶם:
(כה) וְהִבֵּאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֶקֶמַת

תרגום אשכנזי רנה

אייערע העערשטראסען אָדע
ווערדען. (כג) ווען איהר דאָ
דורך נאָך ניכט געציטטיגעט
ווערדעט, אונד מיר אימער
נאָך צו-ווידער וואַנדעלט, (כד) וואָ
ווערדע אויך איך פֿאַרטפֿאַה-
רען אייך צו-ווידער צו וואַנ-
דעלן, אויך איך פֿאַרטפֿאַה-
רען, אייך, וועגען אייערער זיג-
רען, זיעכענפֿאַך צו פלאַגען. (כה) איך ווערדע דאָ ראַעשווערדט איבער אייך ברינגען,
דאָ

תרגום אונקלוס

ויעדן אורח־חֶכּוֹן: (כג) וְאִם בְּאֵלֶּיךָ לֹא תִּתְּרֹדוּן
לְמִימְרֵי וְתִּתְּחַבּוּן קִדְמֵי בְּקִשְׁיֹי: (כד) וְאִתְּךָ
אִתְּךָ אֲנָא עִמָּכֶם בְּקִשְׁיֹי וְאִתְּךָ יִתְּחַבּוּן אִתְּךָ
אֲנָא שְׁבַע עַל חוּבִיכֹן: (כה) וְאִתְּךָ עֲלֵיכֹן
דקטליון

ר ש י

ונשמו דרכיכם. שבילי גדולי ושבילי קטני
הרי שבע פורענויות שן בהמה שן חיה חמת
זחלי עפר ושבלה והכריתה והמעטה
ונשמו: (כג) לא תוסרו לי. לשון אלי:
(כה) גקס

ב א ו ר

ארלסט ותבואתם וכלי ביתם, ורש"י ז"ל פי' ושכלה אתכם, אלו הקטנים, והכריתה את בהמתכם
מבחון, והמעטה אתכם מבפנים, וראב"ע ז"ל פי' ושכלה אתכם, בהריגת קטנים, והמעטה
אתכם, בהריגת הגדולים, ואולי גם במשלחת זו מדרגות מלך הרשמים, תחלה תשכל אחד
הנה וא' הנה, וכשתקצו לבבכם, אביא מספר רב ויכריתו בהמתכם, ואם גם זה לא יועיל,
אשליחם גם עליכם והמעטה אתכם, שיהרגו מספר רב מכם: ונשמו דרכיכם, שרשו שמש,
כמו מן סבב, נסבו על הצית (בראשית י"ט ד') בנפעל, כן הנפעל מן שמש נשמו, כלומר
מספר החיה, יהיו דרכי המדינה שוממין, אין עובר ושם, ולא יוכלו ללכת לבקש לרכס, ולא
יבוא אליהן איש לעזרם: (כג) ואם, כבר רמזנו על שרש יסר (פסוק י"ח), שענינו מאסר כחות
הנפש, ויש מוסר על חכמה, ויש מוסר של אולת, כי המכרית ב"ז החפץ, לבלתי יתבונן בתורה,
הוא יוסר כח נפשו באולת, עליו נאמר ומוסר אוילים אולת (משלי ט"ז כ"ג), ופרשנוהו בס'
מעין גנים, וזהו ואם עד אלה לא תוסרו לי, כלומר למעני לשמוע אלי, לא שחיסרו באולתכם
כח הפחד והמורא שבכם, ותתאמנו לבלתי ירוא ממשפטי דיני: והלכתם, לפי שאמר תחלה
לא תוסרו לי, ידענו שפי' והלכתם עמי קרי, שעודכם תלכו עמי, גם בעבור עליכם המקרה
הרעה הזאת, כאשר הלכתם עמי קודם לכן: (כד) והלכתי אִתְּךָ אני עמכם בקרי, אתנהג
גם אני עמכם במקרים כאלה, כאשר נהגתי עמכם עד עתה, לא חסום עיני ולא תחמול
עליכם, וזכור זה כאן לפי שבנר הוכיחם שלשה פעמים מדרך חמלה, תחלה בתולדות המשפטים,
ושנית במשפט הרעב, ושלישית במשפט החיה ולא נוסרו לו, עכשיו ינהג גם הוא עמהם
בקרי, להביא עליהם שארית כל משפטי הרעים שחסרו עד הנה, שהן חרב ודבר, שיצבור שתייהן
בפעם הזאת: והכיתי, עד הנה אמר ליסרה אתכם לא תוסרו לי ועכשיו שלא אצו לקחת
מוסר, ינקס מהם להכות אותם מכה רבה, ולכן אמר והכיתי: (כה) והבאתי עליכם חרב,
כל הנאת חרב שבמקרא, היא מלחמת חיילות אויבים, מפי' רש"י ז"ל, וענין חרב במקרא
זה לא נחשב הנזכר למעלה (פסוק י"ז) ונגפתם לפני אויביכם, שהיא תולדת משפט החרב,
שכלחמים עם אויביהם ונגפים לפניהם, אלא אני אביא עליכם חרב של חיילות גדולות, לנקוס
מכם

תרגום אשכנזי

כחקתי כו

נְקַם-בְּרִית וְנֶאֱסַפְתָּם אֶל-
עַרְיֵכֶם וְשַׁלַּחְתִּי דָבָר בְּתוֹכְכֶם
וְנִתַּתֶּם בְּיַד-אֹיֵב: (כו) בְּשִׁבְרֵי
לֶכֶם מִטֶּה-לֶחֶם וְאִפֹּעֶשֶׂר נָשִׁים
לְחַמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהִשִּׁיבוּ

דאז דען בונד ראָבען זאלל, זאָ דאָס אוהר ווערדעט אין דיא פֿעסטען פלעטצע ציהען מיס-סען, דאָזעלכסט ווערדע אין דיא פֿעסט אונטער אייך זענ-דען, דאָס איהר אייערן פֿיינ-דען דעננאָך אין דיא הענדע פֿאללען מיססעט. (כו) ווערדע איך אייערען בראָדשטאָב צער-

ברעכען (דאָז הייסט, הונגערסנאָטה אונטער אייך זענדען), זאָ זאללען צעהן ווייבער אייער בראָדט אין איינעם אָפֿען באַקען, אומר דאָז בראָדט נאָך דעם געוויכטע

תרגום אונקלוס

ר ש י

דְּקַטְלִין בְּחֶרְבָא וַיִּתְפָּרְעוּן מִנְכוּן פִּירְעֵנוּחָא
עַל דְּעִבְרֵתוֹן עַל פְּחָגְמֵי אוֹרִיתָא וְחִתְּבִנְשׁוֹן
לְקִירוֹיכוֹן וְאִיגְרֵי מוֹחְנָא בֵּינֵיכוֹן וְחִתְּמִסְרוֹן
בְּיַד סְנָאָה: (כו) בְּדִאֲחֶבֶר לְכוּן סְעִיד
מִיכְלָא וַיִּפְּיֵן עֶשֶׂר נָשִׁין לְחַמְכוֹן בְּתַנּוּרָא

(כה) נקם ברית. יש נקם שאינו ברית כדרך אשר נקמות זהו סמוי עיניו של לדיקוהו. דבר אשר נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חילות איובים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המזור: ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הלרים עליכם לפי שאין מליני' את המת בירושלי' וכשהם מוליאים את המת לקברו נתנין ביד אויב: (כו) מטה לחם. לשון משען כמו מטה עז (יחזקאל י"ט): בשברי לכם מטה לחם. לשבור לכם כל מסעד אוכל והם חזי רעב (שם ה'): ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מקוסר עלים: והשיבו לחמכם במשקל. שתהא הזבואה גרקבת ונעשית

חד
לשון משען כמו מטה עז (יחזקאל י"ט): בשברי לכם מטה לחם. לשבור לכם כל מסעד אוכל והם חזי רעב (שם ה'): ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מקוסר עלים: והשיבו לחמכם במשקל. שתהא הזבואה גרקבת ונעשית

ב א ו ר

מכס נקם ברית שעברתם: ונאספתם אל עריכם, לא תוכלו לעמוד בשדה להלחם עם חילות כאלו, ותאספו אל ערי המבצר להשגב בהן מפחד החרב המשכלת בחוץ: ושלחתי דבר בתוככם, שהיותכם במזור אסופים בערים, שלח דבר בתוככם ונתתם ביד אויב, על ידי הדבר ימעטו אנשי המלחמה ורפו ידיהן, ויהיה נקל לאויבים הלרים עליכם לכבוש המבצרים, ואז תתנו ביד אויב, ויעשה עמכם בריונו: (כו) בשברי לכם מטה לחם, בעבור שאני הולך עמכם הפעם בקרי, לשלח עליכם מקרים רבים, תשפטו גם בחלי רעב, כי בעת שיבואו עליכם האויבים לשבור לכם מטה לחם, שלא יהיו לכם תבואות באולרות, וכשתאספו אל הערים לא תספיק התבואה למאכל האנשים הרבים שגבל עיר ועיר, ויקרו אתכם כאחת חרב דבר ורעב, ורעב זה קשה מרעב האמור למעלה, שבהיות הרעב מעובר שמים, אפשר להניח תבואות מחוץ למדינה, או לסור רגליו ללכת חובה לארץ, ורעב זה רעב של מהומה, שהאויבים מבחוץ ואין יולא ואין צא בעיר: מטה לחם, כמו המטה שהאדם חסר כח נשען עליו, כן הלחם משען לאדם להשיב וכפו אליו, וכן נאמר כל משען לחם וכל משען מים (ישעיה ג' א'), ולפי שהמשיל החסרון הזה לשבר אומר מטה, כי המטה שהאדם נשען עליו אם ישבר יכול הנשען עליו: עשר נשים, כלומר הרבה, כמו זה עשר פעמים תכלמוני (אויב י"ט ב'), וכן עשרת מונים (בראשית ל"א ז'): בתנור אחד, פי' רש"י ז"ל מחוסר עלים, ורש"י ז"ל פי' לפי שהאשה האחת לא תוכל למלא את התנור פת, כלומר שאין לכל אחת כי אם מעט: והשיבו לחמכם במשקל, כל כך יהיה חוסר

ה מ ע ר

(כה) ונאספתם אל עריכם, ע"י שהמון רב יבוא לחסות בעיר, ישולח בהם דבר ורעב, כדרך העיר אשר אנשיה רבים אם תבוא במזור ובמלוק. (כו) בשברי לכם, מוסב על ונתתם ביד אויב, בשברי לכם מטה לחם ועי' תנצרו להסנירכם ביד אויב מלמות ברעב.

ב ח ק ת י כו

לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו: (כז) ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי: (כח) והלכתי עמכם בהמת קרי ויסרת אתכם אף אני שבע על הטאתיכם: (כט) ואכלתם בשר בניכם ובשר

בנחיתם

תרגום אשכנזי רג

היים ברינגען, אונד איהר ווערדעט עססען אונד ניכט זאטט ווערדען. (כז) געהאר. כעט איהר מיר דעננאך ניכט, אונד וואנדעלט מיר צו ווידער: (כח) זא ווילל איך איך אים צארן ענטגעגען וואנדעלן, איך ווילל איך ציכטיגען, זיעבענ. פאך, וועגען אייערער זינדען. (כט) איהר זאללט דאן פלייש אייערער זעהנע פערצעהרען, אונד דאן פלייש אייערער טעכט

טער

ר ש י

פת נפולת ומאצרת בתנור והן יושבות ושוקלות את הזכרים לחלקם בנייהם: ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורענות חרב מלור דבר שבר מטה לחם חוסר עלים פת נפולת מארה במעים ונתתם אינה מן המנין היא המרב:

במותיכם

תרגום אונקלוס

חד ויתיבן לחמכון במתקלא ותיכלון ולא תשבעון: (כז) ואם בדה לא תקבלון למימרי ותחכון קדמי בקשיו: (כח) ואיהר עמכון בתקוף רגו ואירדי יחכון אף אנא שבע על חוביכון: (כט) ותיכלון בשר בניכון

ב א ו ר

לחם, שכל אחד יקפיד גם על דבר מועט, וכשיחלקו באומד יירא שלא יבא חלקו לידו, וילטרכו להשיבו במשקל, וכשנת שובע אין אדם מקפיד עליו ויחלקו באומד, כך נראה לי. ורש"י ז"ל מפרש במשקל הניאווה אל החנור, ובמשקל השיבוהו להאכילו לבעלים במשקל ובנלמוס לחם לרומים לחן, כדכתיב בן אדם הנני שיבר מטה לחם בירושלים ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה (יחזקאל ד' ט"ז), וכפי הנראה אין הענינים דומים: ואכלתם ולא חשבעו, הפך ממה שנאמר בצרכה ואכלתם לחמכם לשובע (פסוק ה'), ופרשנוהו שם, וכאן אמר שלא ישבעו, מפחד לב וממהומה, שלא תהנה נפשם ממנו, ורש"י ז"ל פי' לפי שבמשקל ובנלמוס יאכלוהו, ואם כן מקרא שאינו לריך הוא, ופירש עוד גם אם יאכל ממנו הרבה לא ישבע, כי מארה תבוא בו, וכן פי' רש"י ז"ל: (כז) ואם, עתה יזכיר מין משפט קמישי המיוחד לישראל, כנגד מין צרכה קמישית שזכר למעלה לישראל, והודיע שאם גם אחרי עבור עליהם ארבעה משפטיו הרעים, לא ישמעו לו, ומלת בואת כמו בואת יבוא אהרן (ויקרא ט"ז ג'), בואת יבפר עון יעקב (ישעיה כ"ט), כלומר בדברים הנוצרים בענין, וכן כאן ואם בואת כל הנוצר בענין שלמעלה, שהן ד' המשפטים הרעים שעברו עליהן לא ישמעו לקול ה': והלכתם עמי, גם עתה במקרים הרעים האלו, כמו שהלכתם עמי קודם לכן: (כח) בהמת קרי, בחמה שיש במקרים הללו, כלומר תכלית הרעה הנמלאת במקרי' אלו כמו אך שמריה ימלו ישחו כל רשעי ארץ (תהלים ע"ה ח'), וכן פרשת בוס החמה בבואת ירמי': ויסרת אתכם, הנטיח אתכם יסורין הקשים הללו שיזכור שאין למעלה מהן, אינן חלילה מנקמה מוחלטת ושנאה, אלא מדריך מוסר לכפר על עונותיהם ולהשיבם למוטב, שעל ידי אלו יתכפרו עונותיהם ולסוף ישבו אל ה', כאמור למטה או אז יבוע לבנם הערל ואז ירכו את עונם (פסוק מ"א), וכמו שיתבאר בעו"ה: (כט) ואכלתם בשר בניכם, גם זה משפט רעב, אבל תכלית רעבון הוא בחמה גדולה והענין מוסב על הרעב הנוצר לפניו, שאחרי שהבאתי חרב ונקמת נקם ברובכם, ונאקפתם

תרגום אשכנזי

ב ח ק ת י כו

בְּנֵיתֵיכֶם תֹּאכְלוּ: (ל) וְהִשְׁמַדְתִּי
אֶת־בְּמִיתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־
חַמְנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פְּגְרֵיכֶם עַל־
פְּגְרֵי גְלוּלֵיכֶם וְגַעְלָה נַפְשִׁי

אחכם

תרגום אונקלוס

בְּנִיכּוֹן וּבְשָׂר בְּנִתִּיכּוֹן תִּיכְלוּן: (ל) וְאִשְׁיִי
יִת בְּמִיתְכוֹן וְאִקְצִי יִת חַמְנֵינְסִיכּוֹן וְאִתּוֹן
יִת פְּגְרִיכּוֹן עַל פְּגְרֵי טְעוֹתְכוֹן וִירְחִיק

מימרי

טער פֿערצעהרען. (ל) אײך
ווערדע, אײערע געטצען-הע-
הען פֿערטילגען אײערע זאָנ-
גענבילדער אױס-אַטמען, אונד
אײערע אָזער אױף דיא אָזער
אײערער קאַטהע-געצען ווערפֿן,
אונד מיין וועזען ווירד עקעל אָן
אײך

ר ש י

(ל) במותיכם. מגדלים וברניות: חמניכם.
מין ע"א שמעמידן על הגנות ועל שם
שמעמידן בחמה קרויין חמני: ונתתי את
פגריכם. תפוחי רעב היו ומוליא ייראתם
מחיקם ומנשקים אותם וכריסו נקצת
ונופל עליה: וגעלה נפשי אחכם. זה

ב א ו ר

ונאספתם אל הערים, ונוסרתם שם ברעב וכדבר, ולא תזעקו אלי לשון מעונותיכם, או
תגיעו לתבלית חמת המוסר, ויגדל הרעב בעריכם, ותאכלו צמר צנינם, ועוד הקללות
האמורות אחריו, וכמו שקרה בן בירושלים, כאשר הביא השם בארצנו חרב נוקמת של
הנשדים, והיו נאספים בעריהם, והנשדים לרים עליהם, והיה חרב רעב ודבר בירושלים,
ואעפ"כ לא שמעו לקול הנביא, ולא הסירו אלהי הנכר אשר עבדו להם, עד שגלו מארצם
בחמה שפוכה, ונתקיימו התובחות בלן. והנה שלשה מיני רעב האמורים בענין, הם
השנויין באבות, רעב של בצורת, ונתתי שמיכם בצרול וגו' ולא תתן ארבעם יבולה, והיא
קלה מכלן שיש להביא תבואות מארצות אחרות, או לנסוע למדינה אחרת, רעב של
מהומה, בשברי לבס מטה לחם וגו', שהן מסוגרים בערים אין יולא ואין צא, רעב של
כליה, ואלתם צר בניכם וגו': ובשר בנתיכם חאכלו, כי הנשים דרנן להלחם ולנופל
בחרב מלחמה, ומכובד לרת הרעב יאכלום האבות, אבל הננות אינן אלא מתות או נהרות
להיות מאכל: (ל) והשמדתי אח במתיכם, אתם פרקתם עול מלכותי מעליכם, ועבדתם
אלהים אחרים, ואני שלחתי עליכם ארבעת משפטי הרעים ליסרכם ולהשיבכם אלי, ולא שנתם
עדי, עכשיו אני בעלמי אשמיד את במותיכם שהעמדתם עליהם יראתכם, והכרתי את חמניכם
ולא תאמרו כשאנטל מבס הע"ז, אקרב אתכם אלי, אלא ונתתי את פגריכם על גלוליכם,
אשמיד הנעבדים עם עובדיהם, ואז תתמלאה סאתכם, וגעלה נפשי אתכם, שאסלק שניתי
מכם, ולא אתהלך עוד בתוככם, ועוד שאר הקללות האמורות לפנינו שאין למעלה מהן, וכל
זה נתקיים בנו, שכאשר נתמלאה סאתנו צבית ראשון, ולא שנו מעון ע"ז, באו עלינו כל
האלות והקללות הכתובים בתורה, ומאז ואילך השמיד השם במותנו והכרית והאבד ע"ז מעמו
ישראל, כי מיום לכתם בגלות בכל עד היום לח מליושעבדו ישראל עוד ע"ז, אבל געלה נפשו
בנו, והיינו לחרפה ולשמה בגוים, וכמו שיתבאר: חמניכם, פירש"י ז"ל מין ע"ז שמעמידן על
הגנות, ועל שם שמעמידן אותן בחמה קרויין חמני, ולפרשו כשישמדו הנמות שהן המגדלים
יברתו מאליהן החמניס. וראב"ע ז"ל פי' חמניכם, מגורת חמה, בתים העשויים להשתחוות לשמש,
והג' נוסף ככו"ן נשים רחמניות, ונראין דבריו כי הנמות יקומו עליהן הפסילים, ובחמניס יעבדו
לשמש, וראיה עוד לא יקומו אחרים וחמניס, וסביב האשרה היו עובדים לע"ז, וכן בחמניס:
פגריכם, גופותיכם, כמו פגר מובס, מפי' ראב"ע ז"ל, ולדעתי שם גוף מת פגר, מלשון אשר
פגרו ללכת אתו (שמואל א' ל' כ"א), שהיא הנטלה, וכן יומא דמפגרי ביה רבנן, שהיו מבטלים
ממדרש, וכן גוף האדם בחייו יעבוד ויעמול, וכשמת הוא פגר ובעל מכל מלאכה ומעשה, וכן על
פגרי גלוליכם, שנאשר ישמדו ויכרתו, יהיו פגריס בטלים מהעבד ומהנכד, וזה על דרך משל:
גלוליכם, שם גנאי לע"ז, מגורת כאשר יבער הגלל (מ"א י"ד י'), מפירו' ראב"ע ז"ל:

ונחתי

ב ח ק ת י כו

אֶתְכֶם: (לא) וְנָתַתִּי אֶת־עֲרִיכֶם
חֲרָבָה וְהִשְׁמֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם
וְלֹא אֶרְיֵחַ בְּרִיחַ נִיחָחְכֶם:
(לב) וְהִשְׁמַתִּי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ
וְשָׂמְמוּ עָלֶיהָ אִיבֵיכֶם הַיְשָׁבִים

ח ר ג ו מ א ש כ נ ו י ר נ ו

אייד האכען. (לא) איך ווערדע
אייערע שטערטע וויסמע מא-
בען אייערע הייליגטהימער
צערשטערען, אונד אייערע
ליעבליכען געריכע ניכט ריכען
(דאז הייסט, ניכט אננעה-
מען). (לב) יא איך ווילל דאז
לאנד דערגעשטאלט צער-
שטערען, דאס אייערע פיינ-
ה

דע זעלכסט, דיא עם בעויטצען וועררען, זיך דאריבער, ענטזעטצען זאללען.

אייד

ר ש י

סילוק שנינה: (לא) ונתתי את עריכם
חרבה. יכול מאדס כשהוא אומר והשמתי
אני את הארץ הכי אדם אמור הא מה אני
מקיים חרבה מעובר ואז: והשמתי את
מקדשיכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר
ולא אריח הרי קרבנות אמורי' הא מה אני
מקיים והשמתי את מקדשיכם מן הגדוליו'

ח ר ג ו מ א ש כ נ ו י ר נ ו

מִימְרֵי יחֲכוּן: (לא) וְאֵתֶּן יֵת קִירוֹיִכֹּן חֲרָבָא
וְאֶעֱרִי יֵת מִקְדְּשִׁיכֹּן וְלֹא אֶקַּבֵּל בְּרַעְיָא
קוֹרְבָן בְּנִישְׁתִּיכֹן: (לב) וְאֶעֱרִי אֲנֵא יֵת אֶרְעָא
וַיַּעֲדוּן עָלֶיהָ בְּעֵלֵי דְבְּכִיכֹן הַיְרִתְבִּין בָּהּ:
ויחכוון

שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לכא שם הרי שבע פורענות אכילת בשר בניס
ובנות השמדת בנות הרי שמים כריתות חמנים אין כאן פורענות אלא ע"י השמדת הבירניות ופלו
החמנים שבראשי הגנות ויכרתו ונתתי את פגריכם וגו' הרי שלש סילוק שנינה ארבע חרבן ערים
שממון מקדש מן הגדוליות ולא אריח קרבנות הרי שבע: (לב) והשמתי אני את הארץ. זו מדה
טובה

ב א ו ר

(לא) ונתתי, כאשר תגעל נפשי אתכם, תאבדו כל האותות לעושה שהנחתי אתכם, הארץ אשר נחתי
בה, והמקדש אשר שנתתי בו, ועבודת הקרבנות שהיו רוח נוח לפני לכפר עליכם, ועל זה אמר
ונתתי את עריכם חרבה, שיהיו הערים חרבות נהרסות והבתיים אין יושב בהן, והשמתי את
מקדשיכם המקומות המקודשים אשים שוממים, כמו על הר ליון שזמס שועלים הלכו בו (איכה
ה' י"ח), ולא אריח בריח נוחכם, אס תעלו לי עולה ומנחה לעשות לי נחת רוח, לא אריח
בריח קרבנכם, כי לא לרבוך יהיה, וזה ע"ד משל כמו וירח ה' את ריח הנחח (בראשית ח'
ב"א), ופרשנוהו (פרשה א' ע'), וכל זה פירוש וגעלה נפשי אתכם, כי לא תהיה משכני עוד
בתוככם, ועל כן אשר מקדשיכם, שבהסתלק הכבוד מעל הנפחת, איננו עוד מקדש ה' אלא
מקדשיכם, וכן אמר ראש"ע ז"ל ונשמו המקדשי' שלכם, והטעם נחלה היו מקדשי: (לב) והשמתי
אני את הארץ, כשתגלו ממנה לא תשאר הארץ אחריכם בטובה ובנחה, אלא כמו שברכתיה בשיבתם
עליה, בן עתה אשים אני את הארץ, עד שתהיה חרפה לכל הארצית, ושממו עליה איביכם
היושבים בה, שימלאו בה מחסור כל דבר כל נגע וכל מחלה, להיות לאות לבני מרי, לדעת
כי בגלל עונותיכם היחה זאת לה, כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' (דברים כ"ט
כ"ג), ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו' (שם כ"ג), ואמרו על אשר עזבו
את

ה כ ע מ ר

(לא) והשמתי את מקדשיכם, שלא תאמר כי ה' יעביר גלולים מן הארץ למען יוקדש שמו בקרב
הארץ הקדושה, לכן אמר שהערים תהיינה חרבות והמקדש שומם — וזה קללת הנהנים כנגד
קדושתם, כאשר אמרנו למעלה.

תרגום אשכנזי

(ג) איך אכער ווילל איך אונ
טער דיא פעלקער צערשטריי
ען, אונד דאז שווערדט הינטער
איך אויסציעהען. ווען דען איי
ער לאנד ווירד וויסטע, אונד
אייערע שמערטע ארע זיין,
(ד) זא ווירד דאז לאנד זיינע
פיי

ב ח ק ת י כו

בַּהּ: (ג) וְאַתְּכֶם אֹרֶה בְּגוֹיִם
וְהִרִיקְתִּי אֶתְרִיכֶם חֶרֶב וְהִיתָה
אֶרְצְכֶם שְׂמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ
הֶרְבָּה: (ד) אֹתֵרְצָה הָאָרֶץ אֶת־

שבחתי

ר ש י

טובה לישראל שלא ימלאו האויבים נחם
רוח באלהם שמהם מיושנים:
(ג) ואתכם אורה בגוים. זו מדה קשה
שנשעה שני מדינה גולים למקום אחד
דואים זה את זה ומתנחמין וישראל נזרו

תרגום אונקלוס

(ג) וְיִרְתְּכוּן אֵיבֵיבֵר בִּינֵי עַמִּיָא וְאֶגְרִי
בְּתִרְיִכוֹן בְּקַטְלִין בְּחֶרֶבָא וְתִהִי אֶרְעִכוֹן
עֲדָא וְהִרְוִיכוֹן יִהוֹן חֶרְבָא: (ד) בְּכֹן תִּרְעִי

בנמזרה (ירמי' ע"ו) כאלהם הזורה שיעורים בנפם ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקותי
בשולף החרב מתרוקן הלחן. ומדרשו חרב הנשמעת אחרים אינה חוזרת מהר כאלהם שמריק את
המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שמה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו
חרבה נראות לכם חרבות שנשעה אלהם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו
וביתו חרבים כך שנויה בתורת כהני': (לד) או תרעה. תשיים את בעם המקום שנעם על שמוותיה:
והרלת

ב א ו ר

את ה' וגו' (שם כ"ד), ותהיה זאת לכם לזרפה ולמשל בגוים: (ג) ואחכם אורה בגוים, כמו
ויזר על פני המים (בראשית ל"ב כ'), מזרה ישראל יקבלנו (ירמיה ל"א י'), שהוא הספור מעט בגוי
זה, ומעט בגוי אחר, שהיו נפולים בכל הארצות: והריקותי אחרים חרב, כשתבואו בגוים
גולים ואומללים לא ירחמו עליכם, כמנהג בני אדם שלא יקראו במדובלים ויחמלו עליהם,
אלא חריק אחרים חרב, תמיד תהיה חרב שלופה מתערה הולכת אחרים שנכל מקום
שתבואו יעלילו עליכם ויהרגו אתכם: והיחה ארצכם שמה, כבר נאמר כן למעלה, ופי'
רש"י ז"ל ע"פ מדרש ת"כ שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה, נראות לכם
חרבות, שנשעה אלהם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור, כאלו אין כרמו וביתו חרבים.
וכפי הפשט למעלה שאמר ונתתי את עריכם חרבה הייתי סובר שהאויבים והגויקות כשיגלו
יחריבו עריהם, כמנהג הנכרים והמחריבים, על כן הוסיף והשמתי אני את הארץ, שיזו עליה
האם חרבן ושממון, כמבואר בפרשת נבטים, עד שיזאמו עליה האויבים היושבים בה,
ועדיין הייתי סובר שכל זה לשי עצה להודיע לכל העמים כי קנאת ה' עשתה זאת, אבל לאחד
דורו רבים שכבר יהיו בגלות, תשוב הארץ לקדמותה ותתן יכולה לאויבים', ויבנו ערי' וישבו
בהן, לכן הוסיף שגם אחר שזרו בגוי', תהי' הארץ שמה, וממילא יהיו עריכ' חרבה, שלא
ישבו בהן שוגאבים, בעבור שממות הארץ שלא ימלאו מה לאכול, וטעם הדבר יפרש הכתוב
הסמוך, וראש"י ע"ז פי' כי והיתה ארצכם וגו' דבק עם הפסוק הנא אחריו, והטעם כאלה
תהיה ארצכם שמה או תרעה הארץ: (לד) או חרבה הארץ, פי' ראש"י ע"ז ז"ל מלת תרעה כמו
תשלים, וכן עד ירעה כשכיר יזמו (איוב י"ד ו'), כי נרעה עונה (ישעיה מ' ב'), ולדעתי נלם
לשון רלון, שגופל תמיד על מי שהיה נבגס, ואח"כ נתשיים, כמו שפרשנו (פרשה א' ד'),
והנמשל כאלו הארץ תכעס על יושביה שנטלו שנתותיה, שהיו ראויין לשנות בהן בעבור
קדושתה, וכשתהיה שמה מאין יושב אין זרע ואין קביר, תתפיים מנעום עוד, והפיוס ע"י
שני דברים, האחד שיושביה שאלו קדושתה יסחו ממנה, והשני שלא תתן יכולה לגוים שהמיושבו
בה, על השני אמר כל ימי השמה תשנות, ועל הראשון אמר ואתם בארץ אויביכם, וחזר ופירש
שעל ידי השמה, או תשנות הארץ תהיה בטלם מעבודת האדמה, ועל ידי שאתם בארץ אויביכם,
תרעה את שנתותיה, את כעסה על שנתותיה שנטלו בשבתם עליה, וכל זה משל, כאלו הארץ

קוננת

ב ח ק ת י כו

שַׁבְּתֹתֶיהָ כָּל יְמֵי הַשָּׁמֶה וְאַתֶּם
בְּאֶרֶץ אֲבוֹתֵיכֶם אִזְו הַשַּׁבֹּת הָאֶרֶץ
וְהָרִצְתָּ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ: (לה) כָּל־
יְמֵי הַשָּׁמֶה תִּשְׁבֹּת אֶת אֲשֶׁר לֹא־
שַׁבְּתָה בְּשַׁבְּתֵיכֶם בְּשַׁבְּתֵיכֶם
עָלֶיהָ: (לו)

והכאתי

תרגום אשכנזי רנח

פִּי־עֲרִיצִיטֶען ערשטאַטטען, זאָ
לאַנגעעם נעמליך וויסטע זיין,
אונד איהר איידאין דעם לאַנדע
איייערער פֿיינדע אויפֿהאַלטען
וועררעט, דאָ ווירד דאָז לאַנד
פֿייערן, אונד ווינע פֿייערצייטען
ערשטאַטטען. (לה) זאָ לאַנגע
עם פֿערוויסטעט ליגען ווירד,
ווירד עם פֿייערן, דאָסיר דאָס
עם אייערע פֿייערצייטען ניכט
געהאַלטען האָט, זאָ לאַנג

גע איהר דאָרין געוואָהנט. (לו) וואָס דיעיעניגען בעטריפֿעט, דיא פֿאָן אייך איבערבלייבען,

ר ש י

והרצת. למלך את שנתותיה: [כל ימי
השמה. לשון העשות ומ"ס דגש נמקו' כפל
שמה:] (לה) את אשר לא שנתה. שבעים
שנה של גלות בגל הן היו כנגד ע' שנות
השמיטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל
בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים
שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונס
משונכסו לארץ עד שגלו עשרת השבעים
ונני יהודה הכעיסו לפניו מ' שנה משגלו
עשרת השבעים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל [ד'] ואתה שכב על כדך הקמאלי וגו'
וכלית את אלה ושכבת על כדך הימני וגו' וגשאת את עון בית יהודה ארבעים יום ונבואה זו נאמרה
ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו ששנים עד גלות לדקיהו הרי ארבעי'
וש'. ואל"ת שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנו' רשעו עשירים
ואתים

תרגום אונקלוס

אַרְעָא ית שְׁמִטָּהָא כּל יוֹמִין דְּצְדִיאָת וְאַתּוֹן
בְּאַרְע בְּעָלֵי דְבְּבִיכּוֹן בְּכּוֹן תְּשַׁמְט אַרְעָא
וְחָרְעֵי ית שְׁמִטָּהָא: (לה) כָּל יוֹמִין דְּצְדִיאָת
תְּשַׁמְט ית דִּי לֹא שְׁמִטָּת בְּשַׁמְטִיכּוֹן כּד
דְּוִיתּוֹן יַחְבִּין בָּהּ: (לו) וְדִישְׁתַּאֲרוֹן בְּכוֹן
ואעיל

ב א ו ר

קוננת על ישראל שנטלו שנתותיה, ולא חנכה לרבות עד תשנות מתת יבולה וישראל גולים.
ורש"י ז"ל פי' אז תרצה, תפיים את בעם המקום שבעם על שנתותיה, והרכת למלך את
שנתותי, וגם זה משל, כאילו הארץ במרונה תרצה את בעם המקום ז"ה, ומלת והרצת
מבנין הכבד הנוסף, לפרושו והרצת הארץ לישראל את שנתותיה שנטלו, ותחזור לקבל אותם
ברצון, ואמרו רבותינו ז"ל שבעים שנה של גלות בגל היו כנגד שבעים שנות שמה ויובל
שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ז"ה, וכמו שאבא בפי' רש"י ז"ל, וכן כתוב
עד רצתה הארץ את שנתותיה וגו' למלאת שבעי' שנה (ד"ה נ' ל"ו ב"א). [פ"ח"ה, כל לשון
תשלומין מענין שלום רכוי ופיוס שהאדם המשלם לחבירו מה שהוא חייב לו, משלים עמו ומרצה
חיותו מדין ודברים שהי' לו עליו, וכן הלועז יחמר (בעלפחאטען) ערשטאַטטען, בעפֿרידיגען, געניגע
זייסטען, גענוגטוהן, והנל מענין רכוי, ויהיה א"כ באור מלת תרצה הארץ (גענוגטוהן) בעלפחאטען,
ערועטלען], וכן ירבו את עונם, האמור להלן^ו: (לה) כל ימי השמה השבת, נראה שהכתוב
הזה מדבר על שבעים שנה של גלות בגל, שהיו כנגד שבעים שנות השמה והיובל שהיו בשנים
שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ז"ה, וכמו שכתב רש"י ז"ל בפרוש, ואפילו היו שנים
בימי גלותם מכל העבירות שבידם, היו לריבין להיות גולים והאדמה שמה, בעבור מספר
שמתין ויובלות שנטלו, ולכן קודם ששלמו ע' שנה של גלות בגל לא התפלל דניאל על הישועה,
עד ששלמו לפי חשבון, אז התפלל איסלח להם על כל עונותיהם וזשעים: (לו) וחנש אריב

תרגום אשכנזי

יא ויילל איך איהנען פייגהייט
אין דאז הערץ לעגען, אין רען
לענדערן איהרער פיינדע, דיא
שטיממע איינעם רוישענדען
בלאטטעס ווירד זיא פערפאלג
גען, אונד זיא ווערדען פליהען,
זייא מאן דאז שוועררט פליע-

ב ח ק ת י כו
והבאתי מרד בלבכם בארצת
אויביהם ורדף אתם קול עליה
נדף ונסו מנסת-חרב ונפלו ואין
רדף: (לז) וכשלו איש באחיו

כמשני
העט, אונד פאללען, דא זיא ניעמאנד פערפאלגעט. (לז) איינער זאלל איבער דען אנדערן
שטיר

ר ש י

זשתיס כמו שאמרו באגדת חלק ושל חמון
שתיס ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן
לדקיהו לא וחשוב לארבע מאות ושלשים
ושש שנה שמיטין ויובלות שנהס והס שש
עשרה למאה ארבע עשר שמיטין ושתי
יובלו' הרי לה' מאות שנה ס"ד לשלשים ושש
שנה חמש שמיטות הרי שבעים חסר אחת
ועוד שנה יתירה שנכנס' בשמיטה המשלמ'

תרגום אונקלוס

ואעיל חברא בלבהון בארעתא דסנאיהון
וירדוף יתהון קל טרפא דשקיף ויערקון
במערק מן קדם דקטליון בחרבא ויפלו וילית
דרדוף: (לז) ויתקלון גבר באחיהו במקדס
דקטליון

לשבעים ועליהם נגזר ע' שנה שלמים וכן הוא אומר בד"ה (ב' ל"ו) על דעתה הארץ את שבתותיה
למלאכת ע' שנה: (לז) והבאתי מרד. פחד ורד לבב מ"ס של מרד יסוד נופל הוא כמו מ"ס של מועד
ושל מוקד: עליה נדף. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא
דשקיף וכן תרגומו של חבורה משקופי: ונסו מנסת חרב. כאלו רודפים הורגים אותם: (לז) וכשלו
איש

ב א ו ר

בכב, שלא יפלו בחרב אויביהם, לא ישבו בארצות הגוים בהשקט, מלליחיס בנייה אשר
הם יושבים בנייהם אלא: והבאתי מרד בלבכם, לפי שהדבור עם כל ישראל ידבר
לנוכח, וכשמזכיר יחידים הנשארים מן החרב והדבר והרעב, ידבר עליהם בלשון נסתר:
מרד, פי' רש"י ז"ל פחד ורד לבב, מ"ס של מורד יסוד נופל הוא, כמו מ"ס של מועד ושל
מוקד, וכן אמר ראש"ע ז"ל שהוא מצעלי הכפל, אבל לא מצינו משקל שם בזה בכפולים, ונראה
כפי' רש"י ז"ל שאמר אינו לשון רד הלכב, כי המ"ס של מרד עיקר שהרי הנוגון במ"ס, כמו
אהל, אבל בכסף (דברים ב' כ"ט), וקראת לשבת ענג, ואין חכר כי אם בתלמוד בשמיטת חולין
נחמרד באלו טרפות, וכן נראה שמורד יותר מרכות לב, לכן לא אמר ירד לבכם, אלא והבאתי,
אלא נחשוב ששנעל הנשארים מן החרבם בארצות קודם שיגלו, אמר שהמורד הזה יביא לבב
אלו הנשארים בארצות אויביהם: ורדף אחס, כאילו ירדוף אותם, אחר שינוסו מקולו: קול
עלה נדף, שראו נדף, כמו כמוץ אשר תדפנו רוח (תהלים א' ד'), ונדף הנפעל, שהעלה
נדף מן הרוח, וכשמתגלגל מרעים ונותן קול, ורש"י ז"ל פי' שהרוח דוחפו ומכהו על עלה
אחר ומקשקש ומוציא קול, ואמר שזה דעת המתרגם קל טרפא דשקיף לשון חבטה, שדופות
קדים שקיסין קדים, ואפשר שקיף כמו נדף בנפעל והוא על העלה עכמו, לא על עלה אחר
שהוא מכה בו, שכן אמר על שדופות שקיסין: ונסו מנסת חרב, ינוסו להמלט על נפשם,
בדרך שנוי אדם נסים להנצל מחרב אויביהם: ונפלו, בדרך הנסים מפחד לב: ואין רדף,
כל זה באור אל ונתתי מורד בלבכם: (לז) וכשלו איש באחיו, כל כך ינוסו בחפזן להמלט על
נפשם

ה מ ע ר

(לז) והבאתי מרד, עיין בבאור חילוק דיעות בשרש מלת מרד, ובצר הבאתי למעלה במלת מרוח
אחד (אמור כ"א כ') דעת ירדני ר' יוסף ווייסע נ"י כי אינו זר בזנ"ך לעלוא שרשים אשר בעלם
מיאן הוא מן השארים או הנחיס, ואחרי כן נוסף אות להרשיב ההוראה והנה שראו לכל יסוד
עוד

ב ח ק ת י כ ו

כַּמְפַּנֵי חֶרֶב וְרִדְף אֵינִן וְלֹא-
תִּהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי
אֲבִיכֶם: (לח) וְאַבְדַתֶּם בְּגוֹיִם
וְאַכְלַתְּ אֶתְכֶם אֶרֶץ אֲבִיכֶם:

והנשארים

תרגום אשכנזי רנט

שטירצען, אלס ווען דאָן
שווערדט הינטער איהם וואָרע,
האָ דאָך ניעמאָנד נאַכ־ועטצט;
איהר ווערדעט קיין אויפֿקאָמ-
מען האַבען פֿאַר אייערן פֿיינ-
דען. (לח) אונטער דען פֿעל-

קערן ווערדעט איהר אומקאָממען, דאָן לאַנד אייערער פֿיינדע ווירד אייך פֿערצעהרען.

דיא

תרגום אונקלוס

ר ש י

דְּקַטְלִין בְּחֶרֶבָא וְרִדְפִי לֵית וְלֹא תְהִי לְכוּן
סִיעָדָא קְדָם בְּעַלֵי דְבִיכוּן: (לח) וְתִיבְדוּן
בְּיַיְ עֲמוּמָיָא וְחַגְמוּר יִתְכוּן אֶרֶע בְּעַלֵי

דבכיון

איִש באַחוּ. כַּשִּׁירוּכוּ לְנוֹס וּכְשֶׁלֹּו זֶה צוּה כִּי
יִכְהֹוּ לְרוּץ: כַּמְפַּנֵי חֶרֶב. כְּאֵלוּ בּוֹרְחִים
מִלִּפְנֵי הוֹרְגִים שִׁיהֵא בְּלַבְנַס סַחַד וְכֹל שְׁעָה
סְבוּרִים שְׂאֵדִס רוּדֶפֶס. וּמְדַרְשׁוּכְשֶׁלֹו אִישׁ
בְּאִחוּי זֶה וְכַשֵּׁל בְּעוּנו שֶׁל זֶה שְׁכַל יִשְׂרָאֵל
עֲרַבִין זֶה צוּה: (לח) וְאַבְדַתֶּם בְּגוֹיִם.

ב א ו ר

נפֿשם, שְׁכַל אֶחָד יִתְשׁוּב רַק עַל הַלֵּלֶת נִפְשׁוֹ, וְלֹא יִפְנֶה אִישׁ אֶל אִחוּי, עַד שִׁיכְשֶׁלֹו אִישׁ בְּאִחוּי
שְׁכַמְרוּלְתֶּס יִפִּיל זֶה אֶת זֶה וּיִכְשֶׁל: כַּמְפַּנֵי חֶרֶב, כְּדֹרֵךְ הַנּוֹסִים מִפְּנֵי חֶרֶב, שְׁלֹא יִפְנוּ אֲבוֹת
אֶל בְּנִים מִרְפוּיֵן יָדִים: וְלֹא תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה, עַם הַכֹּלֵל יִדְבַר, כְּאֹמֵר דַּעוּ שְׂגִם אִם
תִּתְחַבְרוּ בְּלַבְנַס לְהַתְקוּמָס עַל אֲוִיבִינַס, כַּשִּׁיבּוּאוּ עֲלֵינַס יִבֵּא מִרְךְ בְּלַבְנַס, וְלֹא תִהְיֶה לָכֶם
תְּקוּמָה לִפְנֵיהֶס, וּמֵלֶת תְּקוּמָה בְּמַשְׁקֵל חֲנוּנָה תְּמוּנָה, וְשִׂרְשׁוּ מִנְחֵי הַעֲלִיִן: (לח) וְאַבְדַתֶּם
בְּגוֹיִם, אֲחֵר שִׁיעַד עַל הַחֶרֶב שְׁתוּרֵק מִתְעַרְהָ אֲחֵרִיהֶס, אֲמַר שְׂגִם הַדְּבַר וְהַחֲלִאִים יִדְבִיקוּ
סֵס, וְהַחֵל וְאַבְדַתֶּם בְּגוֹיִם, וּפִי' רַשִׁי ז'ל בַּשְּׁתֵּהוּ פּוֹרוּס תִּהְיוּ אֲבוּדִין ז'ו מוּז, וְלִמְעַלָּה (פֶּרֶשָׁה
כ"ג ל') פֶּרֶשָׁנוּ, אִישׁ אֲבָדֵן שְׁחוּר וְנִמְלֵא, וְכֵן וְאַבְדַתֶּם בְּגוֹיִם וְעֵינֵינוּ שְׁתַּפּוּלוּ מֵהִלָּאָה לְאַרְלַבְנַס
לְמַמְלַכּוֹת הַרְחֹוקוֹת מִכֶּס מֵאֵד, לֹא תִדְעוּ סֵס דְבַר מֵאַרְלַבְנַס וּמִמַּשְׁפּוֹתֵיהֶס, וּמִשְׁפּוֹת אֲחֵרוֹת
שְׁנִפּוּלוּ לְרוּחַ שְׁנֵי לֹא יִשְׁמְעוּ מִכֶּס דְבַר, וְהָרִי אֶתְס כְּאֲבוּדִים, וְרִאִיהֵ וּבֵאוּ הַאֲבוּדִים בְּאֶרֶץ
אֲשׁוּר וְהַגְדִּים בְּאֶרֶץ מִכְרִים (יִשְׁעִיהֵ כ"ז י"ג), כִּי לִפִּי שְׁמֵלְכוֹת אֲשׁוּר מִחֲפַשְׁטַת מֵאֵד לְמוֹרֵךְ הַעוֹלָם
וְלִכְפּוּנוּ, רְחוּק מֵאֵד מֵהַר הַקֶּדֶשׁ, קִרְא לְבִאִים סֵס אֲבוּדִים, וּבַת"כ שְׁנוּ וְאַבְדַתֶּם בְּגוֹיִם, ר'
עֲקִיבֵא אֹמֵר אֵלוּ עֲשִׂיתִּי הַשְּׁנַעִים שְׁגִלוּ לְמַדִּי, כְּלוּמַר לְמַמְלַכָּה רְחוּקָה מֵאֵד, אֲחֵרִים אֹמְרִים
אֵין אֲבוּדֵן אֵלֵא גּוֹלָה וְכו', זֶה כְּדַבְּרוּנוּ: וְאַכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֲבִיכֶם, פִּי' רַשִׁי אֵלוּ הַמַּתִּים
בְּגוֹלָה, וּפִי' רַשִׁי"ע ז'ל מִנְהַג כֹּל הַגּוֹלִים לְמִקּוֹם אֲחֵר שִׁמּוֹתוֹ רּוֹבֵס בְּהַשְׁתַּנוֹת עֲלֵיהֶם הַאֲוִיר
וְהַמִּים וּמִלְבַד זֶה יִרְאֶה שֶׁהוּא קִלְלָה שְׁתַּשִּׁיגֵס בְּאַרְכוֹת הָהָם לְרוֹת וּמִחֲסוֹר וְדַבַר שִׁמּוֹתוֹ רְבִים מֵהַס':

והנשארים

ה מ ע ר

עוֹד, וְחִ"כ יִלְדְּקוּ דְבָרֵי הַרְאֵב"ע שֶׁהוּא מִפְּעֵלֵי הַכֶּסֶל בְּעִיקְרוֹ וּמִקּוּרוֹ, וּבְכֹל זֹאת נִכּוֹנָה הַנְּגִינָה
בְּמ"ס שֶׁל מֶרֶךְ, וּסְרָה הַשְּׁגַת הַרְשָׁב"ס ז"ל. (לו) וְלֹא תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה, יֵשׁ סְפָרִים שֶׁהַעֲתִיקוּ
בַת"א וְלֹא תִהְיֶה לְכוּן תְּקוּמָה, וְיֵשׁ סְפָרִים שְׁנִמְלֵא בְּהַס' וְלֹא תִהְיֶה לְכוּן סִיעָד א', וְרוֹב לִישָׁנֵא
עֲזַר, סְמִיכָה, וְתִמְיָכָה, מִתּוֹרָגְמִים בְּלִישָׁנֵא סִיעָד כְּמִצְוֵאָר בְּמִתּוֹרָגְמֵן; וְכַעַל אֹהֵב גַּר
כַּת: „וּבְסְפָרִים הַאֲחֵרוֹנִים (?) סִיעָד א' וְאִינוּ תְּרַגּוּם שֶׁל תְּקוּמָה "ע"כ, וּבִאֲמַת אֵין זֶה
מִשְׁעֵן וְסִיעָד לְהַחְזִיק בְּמֵלֶת תְּקוּמָה בְּתַרְגּוּם אֲוִנְקְלוֹס, הֵלֵא גַם מֵלֶת תְּקוּמָה בְּתַרְגּוּם הַמִּיּוֹחַס
לְיוֹנָתָן אִינוּ תְּרַגּוּם שֶׁל תְּקוּמָה כִּי אִם תְּרַגּוּם שֶׁל מַעֲקָה (דְּבָרִים כ"ב ח'), וְעֵינֵינוּ גַם כֵּן
גַּדַר וְסִיעָד. (ד"ה).

תרגום אשכנזי

ב ח ק ת י כו

(לט) דיא איבריגען פאן אייך
וערדען צום טהייל דורך אייגע-
נע זינדע הינשווינדען, אין דעם
לאנדע אייערער פיינדע, זאָ וויא
אויך צום טהייל, דורך דיא זיני-

(לט) והנשארים בכם ימקו בעונם
בארצת איביכם ואף בעונת

אבתם

ר ש י

ותרגום אונקלוס

כשהיו פזורים תהיו אנודים זה מזה:
ואכלה אבתם אלו המתים בגולה: (לט) בעונת
אבותם אהם. כשאוזנים מעשה אבותיהם
בידיהם: ימקו. לשון המסה כמו ימסו

דבביכון: (לט) ודישתארון בכון יתמסון
בחובריהון בארעתא בעלי דבביכון ואף
בחובי

ב א ו ר

(לט) וחנשארים בכם, פליטי רענ ודצר: ימקו בעונם, פי' ראב"ע ז"ל שהוא על משקל יסנו,
ושתייהן מבעלי הנפל, מגזר' המק בשרו (זכרו' י"א י"ב) שרשם כמק יהי' (ישעי' ה' כ"ז), וכ"כ
רד"ק ז"ל והוסיף סקן בלשון חממי' מקק של ספרי', שהוא מה שירקב מהם, וזהו שג' כאן
שהנשארים בחיים ימקו ביסורין בעבור עונם, וכן בס' יחזקאל כי פשעו ותטאחיו עלינו
ובס' אנתנו נמקיס ואיך נחיה (יחזקאל ל"ג י'), וכמו שהספרי' ושאר הדברים מעלים מקק
ורקבון, כן בני אדם מעלים רקבון וחליים בעמדם בעונם ונחטאת': ואף בעונת אבתם אהם
ימקו, שנו רבותינו והלא כבר הנטיח המקיס לישראל שאינו דן האבות ע"י בנים ולא בנים
ע"י אבותם, שנאמר לא יומתו אבות על בנים וגו' (דברי' כ"ד ט"ז), אלא בזמן שהן תופסי'
מעשה אבותם דור אחר דור הן נדונין על ידיהן, כלומר מלבד נדונין על מעשהן נדונין גם
על מעשה אבותם, וכן פי' רש"י ז"ל כשעונות אבותיהם אהם, כשאוזנים מעשה אבותיהם
בידיהם. וסוף סוף על עון אבותם עדיין יקשה, וכתוב לא יומתו בנים על אבות, על מעשה
אבות, ולפי הפסע אהשוב, שהם נענשים על עונם, וגם על עון אבותם שלא עשו לפי שלא
בא לידיהם, והנחמן לבות רואה שהם תופסי' מעשה אבותיהם בידיהם, כלומר שנפסם חסלה
בהן, ואילו בא מעשה לידיהם היו חוטאין באבותיהם, שהרי אבותינו לא שמעו לקול הנביאים
שאלח השם אליהם, גם בהיותם במצור ובמחוק הקצו ערפם ולא שנו אל ה', ולא הסירו
גלולי' ע"ז מעל פניהם, גם בטלו שמטין ויובלות, וכיולא בעונות החמורות שאין הננים
יכולי' לעשות, ונענשים עליהן דור ודור, שהרי המקדש חרב, וגלה כבוד מן הבנים שלא
חטאו באלה כמו שנעשו אבותיהם שחטאו, לפי שגלו לפניו שאם יקרה בימיהם באלה
יחטאו באבותם, וזהו כרוף הגלות, כי יש בכל דור חסידי עליין, הדנקים בה' בכל לבנם,
אבל רבים מעט הארץ שעלילותיהם נשחתות מאד, וימי הזעם מאריכים עד ימוד אל
חיקם כפעלם, ואח"כ יגאלם, וכמ"ש (פסוק מ"ג), והענין ברור, ועל זה אמר שימקו
גם בעונות אבותיהם שנדורות הראשוני', עונות שגרמו התרנן והגלות, ורז"ל שאמרו
מחשבה רעה אין הקב"ה מזרמה למעשה, כוונתם לבד על המחשבה, כי אם יבוא מעשה
לידו יקרד וימנע מעשותו, לא על הסכמה הגמורה והלב הרע שאם יבוא מעשה לידו יעשה,
שהיא הענה, כמו שרמזנו (פרשה ג' ד'), ובחלק ג' מספרנו גן נעול הדללנו בין לשונות של
ענה ללשונות של מחשבה, ושם בארנוהו. [ח"ה, חלילה לאל לחשוב לאדם עון אשר לא
חטא באילו חטא, והנה אנקלוס תרגם כשעת רש"י ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידון בידיהון,
ואין כן דעת מניח הטעמים שבה, מלת אהם עם ימקו, ולפי פירש"י הי' לו לחברו עם הקודם.
ואני אגיד לך את דעתי בזה, יש עונש נסי, והן הרעות שלא יחולו על ראש האדם, כי אם
על דרך פלא למעלה מגדר התולדות, ואולם אחרי נואו והיותו, ידבק הרע באדם, ויתמיד לבניו
אחריו על דרך הטבע, ולא יסור מזרעו, כי אם חפץ בס' השם להסירו מהם על דרך נסי,
ד"מ גלות ישראל מעל ארצם, לא היחה בדרך התולדות, כי אם ברצון השם גרודא, ואולם אחרי
אשר גלינו, הנה הבנים הנולדים לנו גם הם סובלים עול הגלות על דרך טבעי, וכן הוות בארץ
ישראל שמי' נברזל וארץ נחשבה, הוא דרך נסי, שאין מתולדות הארץ הנחמרת להיות כך,
ואולם כאשר תבא הרעה הזאת בעון ישראל אזו מדרך הטבע שימותו בני אדם ברעב, וימותו
גם הבנים הקטנים אשר לא חטאו ולא ידעו בין ימינם לשאלם, לולי ימכוץ השם בקיומם על

ב ח ק ת י מ

אֲבֹתָם אִתָּם יִמְקוּ: (מ) וְהִתְוֹדוּ
אֶת־עֲוֹנֵם וְאֶת־עֲוֹן אֲבֹתָם
בְּמַעַלְם אֲשֶׁר מַעַלְוֵבֵי וְאֶף

אשר

ת ר ג ו מ א ש כ נ ו י ר מ

דע איהרער עלטערן, מיט
איהנען הינשווינדען. (מ) אלס
דאן ווערדען זיא איהרע אונד
איהרער עלטערן זינדע בעקענע
נען, דאס זיא טרייאלאן אן מיר
גע

ר ש י י

ת ר ג ו מ א ש כ נ ו י ר מ

ובמובו תמקנה בחוריקן (זכרי' י"ד) נמקו
קבורותי (תהלים ל"ח):

בְּחֻבֵי אֲבֹתֵהוּן בִּישְׂא דְאֲחִידִין בִּידִיהוּן
יִתְקַסּוּן: (מ) וַיִּדְוּן יֵת חֻבֵּי־דִין וַיֵּת חֻבֵּי
אֲבֹתֵהוּן בְּשִׁקְרֵהוּן דְּשִׁקְרוּ קְדָמֵי וְאֶף דֵּי

והנבא

ב א ו ר

דרך סלא. מעתה הרעות האלו תחלתם עונש נסי, לא יביאם השם כי אם על פשעי' עלומי',
וסוכס עונש טבעי, לא יסיר' השם מן בני הנעש ורעו אחריו, כי אם בהיותם ראוי' לכך
במוד. והנה הבטיח השם את ישראל שלא יענוש את הנבים עונש נסי בעון אבותם, והנה שאמר
לא יומחו אבות וגו', ואע"ס כן יחבן לומר אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונוהיהם סבלנו (איבה
ד' ב"ט), כי אין הזכות אשר בידנו כדאי שינאלנו השם על דרך סלא, ואנחנו מרודי' בגלו' המר בחטא'
אבותינו, והו"ג"כ שער הכתוב כאן ואף בעוונות אבותם אתם ימקו, ומדוקדק לשון אהם וחבורו עם
ימקו, שהם נענשים עם האבות וסובלים עמם ועל ידם, שהעונש נמשך ובא להם ממילא]:
(מ) והתודו את עונם, לדעתי אין פי' הכתוב שיטובו מרעתם ויחודו, כי מה טעם לומר
אמריו אף אני אלך עמם בקרי? גם היה ראוי לומר אז יתודו, אבל לפי שאמר שימקו בעונם
ובעון אבותם מטעם שנארנו שניהם גם הם לנצם למרע לעשות כן נשיבוא לידם, על כן זוה
ליחודי' המהפללי' אל ה' בארץ אויביהם בעד שארית ישראל, שיתודו את עונם ואת עון אבותם,
כל מה שמעלו בו, וגם אשר הלכו עמו בקרו בימים ההם, נמסור למעלה בפורענויות, כל
אלה זכרו לפני ה', וידו כי חטאו עו ופשעו כמה ואבותיהם בכל החטאי' הללו, ויכללו עלמן
בכלל מעשה אבותיהם נחילו היו הם העושים, ומה למד דניאל לסדר חפלתו בשהתפלל בגלות
בכל שזכר עונות ישראל שהן בגלות ועונות מלכיהם שריהם ואבותיהם, ואמר על
החיים ועל המתים אשר חטאו לך (דניאל ט' ח'), ושלא שמעו לקול הנובאים שהזהירו אותם,
ואמר במעלם אשר מעלו בך (שם שם ז'), בלשון הנאמר במקרא שלפנינו, ובשנאו עליהם
הרעות והשכטים הגדולי', הלכו בקרי ולא אנו שמוע לשון מעונותיהם, כמו שנאמר כאן
וגם אשר הלכו עמי בקרי, שהיא חלק בין הוודוי, והכתובים מלמדי' זה על זה, והוא ענין
נאות לאנשי דור ודור בגלותינו בענין הוודוי והתפלה, ונקמה גדולה לישראל שבכל ימי זעם,
שגם בהיותינו בארצות אויבינו, הקב"ה מתאזהר לחבלתנו, ושומע ברחמים וודוינו ואנחתנו,
לולא זאת לא היה מלוינו על סדר הוודוי איך תהיה: וההודו, כמו והתודה אשר חטא עליה
(פרשה ה' ה'), שהיא מלוה ושם בארנוהו, וכן והתודו האמור כאן: במעלם, כמו נפש כי
תמעל מעל (שם ט"ו), ובארנוהו שם: ואף, גם על זאת יתודו: אשר הלכו עמי, במעלם
בקרי

ה ט ע מ ר

(מ) וההודו, קשור הפסוקים עד סוף הפרשה לדעתי בן הוא, אמר אם יהודו את עונם וגו' וגם
יתודו (כלומר יכירו וידעו) שאף (אם) אנו אלך עמם עוד בקרי אחרי אשר הבאתי אותם לארץ
אויביהם [והו"ו של והבאתי משמש במקום אחרי, כמו וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד י')] שענינו אחרי
אשר נחלש, ועוד כאלה שהצ"ח רד"ק במבולל בהוראת הו"ו] הנה יהי' זה אך למען יכנע לנצם
הערל וגו', אם יעשו זאת אז וזכרתי את צדיקתיו וגו', וגם הזכור אשר חשבו מהם וגו'. והוסיף
עוד שגם צורם ישובו צנים לגבולם ויהיו נפולים בארץ אויביהם, לא ימאכס אב הרקמים
לכלותם, כי יזכור להם בריות ראשונים וגומר.

תרגום אשכנזי

כחקתי כו

אשר הלכו עמי בקרי: (מא) אף-
אני אלך עםם בקרי והבאתי
אתם בארץ אויביהם או אז יכנע
לבכם הערל ואז ירצו את עונם:
(מב) וזכרתי את בריתי יעקוב

געהאנדעלט, אונד מיר צו-
ווידער געוואנדעלט האבען.
(מא) ווען איך אלסראן אויך
איהען צו-ווידער וואנדעלן,
אונד זיא אין פיינדעס לאַנד
בריינגען ווערדע, זא ווירד איהר
פערשטאקטעס הערץ שאַנגע-
דעמיטיגעט ווערדען, אונד זיא

פיר איהרע זינדע גענוגטהוען. (מב) איך אבער ווערדע אן מיינען בונד מיט יעקב, אונד אן

תרגום אונקלוס

ר ש י

הליכו הדמי בקשיו: (מא) אף אנא איהר
עמהון בקשיו ואעיל יתהון בארע בעלי
דבביהון או בכן יתבר לבהון מפשא ובכן
ירעון ית חוביהון: (מב) ודכירנא ית קימי

(מא) והנאתי אותם. אני בעלמי אניאם
זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרי'הואיל
וגלינו בין האומות ע"א נעשה נמעשיהם
אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי
ומחזירן לתחת כנסי שאמר והעולה על
רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא
ביד חזקה וגו' (יחזקאל כ'): או אז יכנע.

כמו ארודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א) אם אז יכנע. לשון אחר אולי שמה אז יכנע לבנם וגו':
ואז ירבו את עונם. יכפרו על עונם דיסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. בחמשה מקומות
נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל את משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת
בניו

ב א ו ר

בקר, גם כנזא עליהם המקרים הקשים, ונמו שנארנו (פסוק כ"א): (מא) אף אני, אומר
אני עוד שמן פסוק והתודו את עינם ואילך עד סוף החובצה כלם מקראות של נחמה הן, כמו
והתודו המלמדנו שחפץ השם בתפלתנו גם בימי גלותנו, ושמה יאמרו ישראל אם עוד חפץ בנו,
מדוע נותן אותנו למעסה בארצו אויבנו, ואם לשלם לנו מדה כנגד מדה, אם כן כמו שהלכנו
עמו בקרי גם כנזא עלינו כל השפטים הרעים, כן הוא בכל השפטים הרעים שמיא עלינו
תמיד ממאס אותנו יותר, ואז אין מקום לוידוי ולתפלה, לכן אמר שאעפ"י שגם אני הולך
עמהם בקרי והנאתי אותם בארץ אויביהם שהוא תכלית הקללה, אין כוונת שנינו שזה, כי
אדם קשחתם להפך הברית שנינו וביניכם, ולכן הלכתם עמי קרי, וחסנלו כל הרעות רק
לנלתי שמוע אלי, ואני הולך עמכם בקרי, להכניע לבכם הערל שתשובו אלי, כי אהבתי אתכם,
והלואי שיגעו הברות אל לבכם, ותכנעו מפני, אז אסלח לכל אשר תעשו פשעו ועוו נגדי ויראה
עונם: או או, כדרך כן אדם שאומר כל זאת אעשה לך אולי אז תתרחם לי, ורש"י ז"ל פי'
כמו אז נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ז), אם נודע, וכן אם אז יכנע, לשון אחר אולי,
שמה אז יכנע לבנם וגו', והלשון השני כפשוטו: ואז ירצו את עונם, לשון רבון, הוא העין
שגרם כעם לפני, ירבו נמעשיהם הטובים כששובו אלי, וכעונש שקבלו, וקרוב לזה פירש
רש"י ז"ל יכפרו על עונם דיסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב, מיד שיכנע לבנם
הערל וישבו אלי, הנוני מוכן לקבל תפלתם ברוון, לזכור את הברית שברתי עם האבות
וגם הארץ אזכור, הארץ אשר נחרתי לשבתי, שהיא כל ימי הגלות חרבה ושוממה אזכורה
עמה, וכבר רמזנו (פרשה ב' ב') על לשון זכירה הסמוך אל השם כי אין שמה לפני
כסא כבודו, אבל לפי שאלהי משפט ה', ונוהג הכל בלדק, יקרה פעמים כפי ארצות
משפטיו הנעלמים ממנו, שיגיע ללדיק נמעשה הרשעים, ולרשעים נמעשה הלדיקים, והימים
שהלדיק נגוע ומעונה, נדמה לנו כאילו אין זכרוננו בא לפני השם, וכן להפך בשלות הרשעים,
אבל כנזא יום הגמול לטוב ולרע, יראה לכל כי השם זוכר מעשה כל איש ואיש, והכל היה

וְאָף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת־
בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ
אֶזְכֹּר: (מג) וְהָאָרֶץ תִּעֲזֹב מֵהֶם
וְתִרְץ אֶת־שִׁבְתֶּיהָ בְּהִשְׁמָהוּ
מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֵוֹנָם יַעַן
וּבִיעַן בְּמִשְׁפָּטֵי מֶאֱסוּ וְאֶת־הַקֵּתִי

מיינען בונד מיט יצחק, אונד
אן מיינען בונד מיט אברהם
דענקען, אונד דאז לאנד בע-
דענקען; (מג) דען דאז לאנד
ווירד פאן איהנען פערלאסען
זיין, דאמיט עם פיר דיא פיי-
ערצייטען גענוגטווע, זא לאנ-
גע זיא עם וויסטע ליעגען לאס-
סען, אונד דאמיט זיא ועלכסט
פיר איהרע זינדען גענוגטווע-
ען; אללדיאווייל אונד אין זא פערן זיא מיינע רעכטע פערוארפען האבען, אונד מיינער
גע=

געלה

חרגום אונקלוס

ר ש י

דָּעם יַעֲקֹב וְאָף יֵת קִימִי דָּעם יִצְחָק וְאָף
יֵת קִימִי דָּעם אַבְרָהָם אָנָּא דְכִיר וְאַרְעָא
אָנָּא דְכִיר: (מג) וְאַרְעָא תְּחַרְמִישׁ מִגְדוּן
וְחַרְעֵי יֵת שְׂמִטָּהּ אַבְדָּדִי אֵת מְגִהוֹן וְאִינִין
יִרְעוּ יֵת חוּבִיהוֹן לְזִמְיִן חֲלָף בְּרִכּוֹן אִיתִי
עֲלִיהוֹן דְּבִדְעִי קִצּוֹ וְיֵת קִימִי רַחֲמֵת נִפְשָׁהוֹן:

בניו: וזכרתי את בריתי יעקוב. למה נמנו
אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך
ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו
כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא
נאמרה זכירה ביצחק אלא אכרו של יצחק
נראה לפני כבוד ומונת על המזבח:
(מג) יען וזיען. גמול וכגמול אשר במשפטי
מאסו

ב א ו ר

שמור לפניו עד יום המועד, ולכן על יום הגמול נסמך תמיד אלל השם לשון זכירה, כמו וישמע
אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב (שמות ב' כ"ד),
שנכתב על יום הגמול, וכן ויזכרה ה' (ש"א א' י"ט), ויזכור אלהים את נח וגו' (בראשית ט' א'),
וזכור כל מנפתוך וגו' (תהלים כ' ד'), המנוחות שהבאתי לו וזכור עתה לגמול לך טוב, וכן
כאן לפי שזרע אהבנו שרויין בלרה, וכל העמים יושבים שלום, הארץ אשר בחר בה חרבה
ושוממה וכל הארצות בנויות, שנדמה לנו שמעשה אלו ואלו שנוחם מלפני חלילה בדרך ותאמר
ליון עזבני ה' וה' שכחני (ישעי' מ"ט י"ד), עבשו שינוא יום הגמול, ידעו כלם כי זוכר אני
בריתי עם האבות, ובריתי עם הארץ, ואמלא כל מה שהבטחתי להם: בריחי, פושתי למעלה
(פסוק ט'): (מג) והארץ העזב מהם, לדעתי כך פרושו, כמו שאמר למעלה שאעפ"י שהולך
עם ישראל בקרי, אין זה משנאתו אותם, אלא להשיב אליו אולי יבנע לבנס הערל, וירכו
עונם, ואז יזכור ברית אבות וגם הארץ וזכור, כן חזר לפרש, שאל יפחדו אם לא יבנע לבנס
הערל, שחא עד נכח לא יושעו, אלא על ידי שממות הארץ תרכה את שנתותיה, ועל ידי
גלות ישראל ירכו את עונם, ואעפ"י שלא ישובו, נמפורש בנבואה שהדבר תלוי בזמן, שנאמר
דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה לבאה כי נרעה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים
בכל חטאתיה (ישעי' מ' ב'), ודניאל אמר וזמנא מטא ומלכותא החסינו קדישין (דניאל ז' כ"א),
וזכו שאמר והארץ תעזב מהם, ועי"כ תרץ את שנתותיה בהשמה מהם, ואז אזכרנה, והם
בהיותם בארץ אויביהם וקרו אותם לרות רבות ורעות ירכו את עונם, ובכלות הלכות אזכור
ברית אבותיהם: יען וזיען, כי אעפ"י שסדי לא תמוש מאתם לעולם, אייסרם בכל הפורעניות
הללו, לגמול להם מדה במדה כי הם במשפטי מאסו, ואת חקתי געלה נפשם, כאמור בראש
הענין (פסוק ט"ז), ואמרו שם שהם געלה נפשם בחקת השם עד תכליתה, שנקשו לפרוק
עול ולהסיר בריתו להיות כגויי הארץ, כאמרו להפרכם את בריתי, ולכן ראויין לכל הפורעניות
הללו, אצל דעו כי לא בעונותיכם אגמול עליכם, אתם רכיתם להפיר בריתי, ואני בכל היסורין
שאבי

נעלה נפשם: (מד) ואף גם זאת
 בהיותם בארץ איביהם לא
 מאסתים ולא געלתים לכלתם
 להפר בריתי אהם כי אני יהוה
 אלהיהם: (מה) וזכרתי להם ברית
 ראשנים אשר הוצאתי אתם

מארץ

געועטצע איבערדריסג וואר
 דען זינד. (מד) אלליין אויך
 אלסדאן, ווען ווא זיך שאן אים
 לאנדע איהרער פיינדע אויפֿ
 האלטען, ווערדע איך זיאדעס
 וועגען ניכט פֿערווערפען, אויך
 איהרער ניכט איבערדריסג
 ווערדען, זיא אויף צו רייבען,
 מיינען בונד מיט איהנען פֿעלֿ
 ליב אויף צו העכען, דען איך
 בלייבע דער עוויגע, איהר

גאט. (מה) דאָהער ווערדע איך דען פֿריינדשאַפֿטסכונד מיט איהרען פֿאַרפֿאַרען אַללעצייט
 גע.

תרגום אונקלוס

ר ש י

(מד) ואף ברם ברא במהוהוין בארע בעלי
 דבכידון לא ארמשינון ולא ארחיקינון
 לשיציוחהון לאענאה קימי עפדהון ארי
 אָנא יי אלההון: (מה) ודכירנא להון קימ
 קדמאי די אפיקוח יחהון מארעא דמצרים

מאסו: (מד) ואף גם זאת. ואף אפילו
 אני עושה עמכם זאת הפורענות אשר
 אמרתי בהיותם בארץ איביהם לא אמאסם
 לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם:
 (מה) ברית ראשונים. של שנטים:
 והתורה

ב א ו ר

שאניא עליכם, איני רוצה להפר בריתי עמכם. [א"ה, יען וביען אינו כפל לשון כמו שיחשבו
 קלת המפרשי, כי יען הוא גתינת טעם (חלודיוויזיו), שינאו עליה' הרעות האלה בעבור
 חטאם, וביען ענינו שלא יתמיד העונש ההוא, כי אם כל זמן שיעמדו במרדס ויתמידו בחטאם,
 ואחרי אשר ירצו את עונם יזכרם השם וירחמם, וזה שמוש ב"ת וביען (חן זף פֿערן), וכן
 מתורגם ב"א, וכוונת אונקלוס המתרגם נשגבה ממני °]: (מד) ואף גם זאת, אעפ"י שגם
 זאת עשייתם, שרציתם להפר בריתי: בהיותם בארץ איביהם, בחלית הגיעול, כאמרו וגעלתם
 נפשי אתכם (פסוק ל'), שש אין שום גדולה ונכוד לישראל, וכלם רואים כי מאס ה' גם
 וגעלם, לא מאסתי אתכם ולא געלתי אתכם לכלותכם מעל בני האדמה, או להניח אתכם על
 האדמה, ולהפר בריתי אתכם, שלא תהיו לי עוד לעם אחד בארץ, חלף תמיד יעמיד זרעכם
 ושמכם, כמו שאמר כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה וגו' (ירמיה
 מ"ח כ"ח), וכן תמיד תהיו לי לעם שומר בריתי ברית מילה וברית תורה: כי אני ה' אלהיהם,
 ואני ה' לא שנית, ואשר סכרתי ברית עם אבותיכם להיות להם ולזרעם לאלהים לעולם, לא אפר
 בריתי בזמן מן הזמנים, וכמו שנתקיים זה בגלותנו, שאעפ"י שימים רבים ישנו בגלות עד היום,
 ועברו עלינו כל האלות והקללות הנחוצות כאן ובמשנה תורה, עד היום העמידנו אלהינו צמיים,
 ואנחנו ואבותינו שומרים בריתו ותופשים תורתו, כמו אם שנחנו שם אלהינו וגו' (תהלים מ"ד
 ב"ה), וכל הענין שם: (מה) וזכרתי להם ברית ראשונים, ככלות החרות, אשר שיקחו מיד
 ה' לרות גמול פשעיהם, אז אזכור להם ברית ראשונים, כמו שאמרנו (פסוק מ"ג) שלקח הימין על
 כל בניס ישוב אפו מהם, ויזכור להם ברית ראשונים, ואין זה כמו וזכרתי את בריתי יעקב וגו' שהרי
 אמר אשר הולאתי אות' מ"מ, והאבות לא ילאו משם כי אם בניה', וזה טעם שפי' רש"ם ז"ל
 אשר למענם הולאתי אותם, ואני אומר בפשוטו, תחלה הנטיח שלא יפר בריתי אתם בגלות,
 שאעפ"י שאין נביא ואתותינו לא ראינו, ולא נשתייר לנו דבר מכל ההנלחות הנכללות בברית
 סכרת השם עם האבו', לא הפר בריתו, כי הפרת ברית הוא בטולו לעולמי', וחלילה לו ית',
 לעשות כן, כי לקח זעם ישוב ירחמנו, ועל זה אמר כאן בחתימת הענין, שלסוף וזכרתי להם
 ברית

כחקה י כו

מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינַי הַגּוֹיִם
לְהִיטֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה:
(מו) אֵלֹהֵי הַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים
וְהַתּוֹרַת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בְּיָדוֹ
וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־
מֹשֶׁה: פ רביעי ששי

תרגום אישכנזי רסב
געדענקען, זא וויא איך זיא באר
דעם אנגעזיכטע דער פעל-
קער אויס מצרים געפיהרט
האבע, אום איהר גאטט צו זיין,
איך דער עוויגע! (מו) דיעזעס
זינד דיא געזעטצע, רעכטע,
אונד לעהרען, דיא דער עוויגע
אויף דעם בערגע סיני, דורך
מישה געגעבען, אלס איינען
בונד צווישען איהם אונד דען
קינדערן ישראל'ס.

וידבר

דער

ר ש י י

תרגום אונקלוס

לְעֵינַי עַמְּמִיא לְמַדְוֵי לְהוֹן לֵאלֹהֵא אָנָּא יי: (מו) וְהַתּוֹרָה . אַחַת בְּכַתֵּב וְאַחַת עַל סֵפֶר
מַגִּיד שְׁלֵס סֵפֶר נִחְנוּ לְמַשֶׁה בְּסִינַי:
(מו) אֵלֶיךָ קִימִיא וְדִינִיא וְאוֹרִיחָא דִּי יְהֵב
יֵי בֵין מִימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִוֶרְאָה דְּסִינַי בְּיַד אֲדָמִישָׁה:

ב א ו ר

ברית ראשונים, כלומר כמו אזכרתי ברית אבות לראשונים, בן אזכרנו לאחרונים, ופירש הכתוב
מי הם הראשונים הללו אזכר להם בריתו, ומה כעל עמהם? ואמר אשר הולאתי אותי מארץ
מצרים לעיני הגוים, והם הראשונים שהיו בגלות מצרים בקושי השעבוד, שני דברים וישמב
אלהים את נאקתם ויזכור להם את בריתו את אשר הם את אשר הם את ילחק ואת יעקב (שמות ב' כ"ד),
וכשזכר להם בריתו הוליאם מארץ מצרים לעיני הגוים ניד חזקה וזכרוע נטויה וראו הגוים
כלם כי ה' הוא אלהי ישראל, בן נאחרית הימים אזכור בריתו לאחרונים, ואז אוליאם מכל
המקומות אשר נסולו שם לעיני הגוים באומות ובמוסותם וידעו הגוים כלם כי אני אלהיהם,
בראחום את כל אשר אני עושה למענם, לא בן בהיותם בארץ אויביהם, אעפ"י שלא הפיתי
בריתי אהם, ומשגיח עליהם מסתר קדשי להעמיד כשנה בין זאבים רבים, אינוני אלהיהם
לעיני הגוים, כי אין תאר ואין הדר לישראל בגלות, אין חזון ואין אהם ולא מופת, להודיע
על ידיהן שאני אלהיהם, זהו פשוטו של מקרא, ורש"י ז"ל פי ברית ראשונים, של שנים,
ויש לקרב פי זה לדברנו: אני ה', העושה כל ולא יפלא ממני דבר, מצטיה כל אלה. אמר
המתרגם, על דעתי המטך הנחובים מן והחודו את עוים (פסוק מ') עד סוף פסוק מ"ה כך
הוא, אמר (מ) שיחודו את עוים לשב ברעהם, ויאשמו ויחוו אל לב זהם ואבותם חטאו
לאלהיהם והלכו עמו קרי, ונאשר (מא) אף אני אלך עמם בקרי, ואזיא אוחם בהרץ
אויביהם, עד אשר יבנע לבנם הערל, אז יסלמו את מוצותיהם וירכו את עוים נחשונתם
אל ה', (מצ) ואני אזכור את בריתי יעקב וגו', ואזכור גם את הארץ שלא תהיה עוד שוממה,
ויושבה גדי ונעים בארץ לא להם, (מג) כי היתה הארץ נעזבת מהם, כדי שמתן את שנתותיהם
והם ירכו את עוים, כל עוד שמאסו במשפטי ובחוקי געלה נפסח, ואולם עם כל זה (מד) אף
בהיותם בארץ אויביהם אני לא אמאם ולא אגעל אוחם ואם הפרו את בריתי אני לא אפר את
בריתי אהם, כי אני ה' אלהיהם קיים ונאמן בבריתו, ולזה (מה) אזכר להם ברית ראשונים
והן האבות אזכר כאשר הולאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים, להיות להם לאלהים: אני
ה', הי' הוה ויהיה ונמלא לדוכשו בכל כרותם °]: (מו) אלה החקים, שב על כל האמור
מפרשת ויקרא ואילך, שהן חקים ומשפטים, חוקי אלהים, ומשפטיו הננויין על החקים האלו,
והתורה, כמו תורת העולה וכל הקרבנות, תורת נגע הברעה ודומיהן: אשר נתן ה' בינו,
הם חנאי הברית שנתן בינו ובין בני ישראל, שהם ישמרו החקים והמשפטים האלה, ואם ישמרום
יהיה הוא להם לאלהים לעשות עמהם ככל וכלאומיו: בהר סיני, כשברת הקב"ה ברית עם
ישראל.